SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU

KNJIŽEVNE NOVINE

LIST ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU

GODINA IV
BROJ 27

Uredništvo: Francuska 7, tel. 28-098
Administracija: Kardeljeva 31, tel. 24-001

BEOGRAD, UTORAK, 3 JUL 1951

LIST IZLAZI JEDANPUT NEDELJNO

PRIMERAK
8 dinara

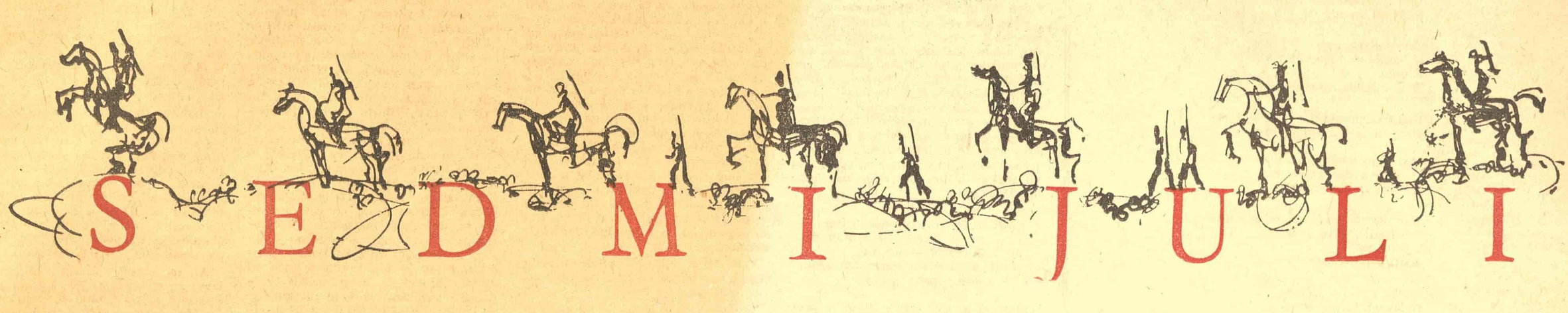

VELIKA DEKADA

MILAN BOGDANOVIĆ

Istorija, kad se gleda odozgo, površinski, sa pogrešnim premisama u tumačenju njenoga kretanja, može da ostavi utisak da joj se zbivanja razvijaju ćudljivim kapricioznim ritmom. Ima trenutaka kad ona potpuno ćuti i kao da više ne diše, kad je statična i apatična, i ima drugih, kad uzbudljivo i izvanredno dinamično prevrće i razbija taj svoj smireni tok. Stari, mitski simbol o sedam mršavih i sedam debelih krava, koji je dobio biblisko tumačenje da označava smenu niza siromašnih sa nizom bogatih godina, može, u olakom posmatranju istorije, izgledati opravdan. Ima ljudi koji su skloni da veruju da se ciklički javljaju periodi velikoga življenja, kad istorija zakorači krupnim koracima i kao u zaletu preskače vekove. Međutim, za onoga koji istoriju posmatra i proučava objektivnim metodama naučnoga istraživanja i razumevanja uzroka njenih kretanja, ništa tu ni proizvoljno, ni ćudljivo ne postoji.

Pamtim jednu epohu u životu ove naše zemlje kad su mnoge i duge godine milele kao da se ne miču s mesta i prolazile bez ijedne bore na površini njihovih zbivanja. Stojale su, nepomične, te godine pred čovekom kao da se on sam nalazi pred mrtvim ogledalom morskoga prostranstva, pred onom bonacom ogromne vode koja pitomo ćuti, a sve pretnje nosi u sebi. I ukoliko je pojedinac, ličnim brčkanjem u vremenu i trajanju, uspevao da nekako i uskovitla oko sebe samoga tu bonacu epohe, utoliko su mu ovaj ili onaj dan, ili mesec, ili godina ostali nekako i negde zabeleženi u jedva preživelim ličnim sećanjima.

A događale su se i tada stvari koje su prividno grebale po istoriji i kao htele da je nečim ispune. Atmosfera je brujala drekom besadržajnih političkih trvenja građanskih stranaka, koja kao da su težila da trenutak obeleže suštinom, a ostajala su, u krajnjoj liniji bez ikakvih dubljih opravdanja. Padale su vlade, vršili se državni udari, ginuli monarsi i menjale se dinastije, ali je lik života ostajao uglavnom neizmenjen, u istim linijama jada i monotonije kakav je i bio. Istorija je tu doista jezivo ćutala za onaj sluh koji je neprijemčiv za velike zakone života. Jer su ti neobilazni i neumitni zakoni delovali latentno, ispod površinskog privida mira, u dubini života i društva, kao one nevidljive snage ispod mirne pučine koje iznenadno uspeju da je zamagle, naboraju i pokrenu i pre no što se bura prolomi.

I preživljujući danas, u sećanju, trenutke kad se naša istorija iz prividnoga mira krenula u znamenita zbivanja, mi to kretanje doista i vidimo kao oličenje gornje metafore. Događaji su vratolomno krenuli sa istoriskog starta. Došli su ratovi, jedan, pa drugi, pa treći. Doživeli smo iluziju oslobođenja i ujedinjenja u prvoj Jugoslaviji, a odmah zatim, i opet, stvarnost zarobljavanja i razjedinjenja, i nastao je ponova mrak u životu i jad u življenju. Ali, ne više i nepomični mir i jezivi muk! Revolucija je već počela da probija sebi put. Sa žrtvama, sa krvavim samopregorevanjem i u stradanjima, sabirala se njena vojska, uzdizala i očeličavala. Putokaz u Revoluciju uzela je u svoje ruke Komunistička partija Jugoslavije. Između dva svetska rata ona je izvršila moćnu pripremu čoveka i ljudi, pojedinca i mase, psihološku i socijalnu, za ostvarenje istoriskog čina Revolucije, koja će preobraziti lik našeg života i prebaciti ga iz epohe u epohu.

I kad je došao zakonito uslovljeni trenutak, nastala je velika dekada. U njoj se život najednom ispunio uraganom zbivanja. Narod je ustao, iz pobune se rascvetala borba za oslobođenje u svima pravcima, nastala su rušenja i građenja, muke, stradanja, u krvi i znoju, i pobede sa ushićenjem, radošću, sjajem, pesmom, radom, delima. Revolucionarnu svest je nosila i prenosila Partija. Ideje su progovorile i postale faktor. Ali je revolucionarna svest budno čuvala čistotu u idejama i u njihovoj primeni. Izgrađivanju novoga pridružila se plemenita ljubomora za očuvanje savršenstva novoga. Revolucija se povezala sa odbranom Revolucije. Iz statičnosti i stagnacije nekadašnjeg životarenja, život je naš postao nečuvena i neviđena, epična dinamika, pretvorio se u životodavno stvaralaštvo, dobio moći kojima je sputana ljudska mašta nekada pripisivala samo božanske atribute.

Mart i juli 1941 godine, povezani neodoljivom logikom jedinstva u činu i u značaju toga čina, označavaju grandiozni trenutak kad je iz ovog skromna kuta sveta odjeknuo prvi krik pobune i prvi pucanj na fašističkog zavojevača. A novembra 1945 svenarodna volja ozakonila je i osnažila delo Oslobođenja i Revolucije i proglasila socijalističku budućnost zemlje i života u njoj. Između tih blistavih datuma leže pet godina legendarno velikih istoriskih događaja, nadljudskih borbi i neizbrojivih žrtava, ali i veličanstvenih pobeda, dubokih promena, epohalnih preobražen ja! A od novembra 1945 do marta 1948, za nepune tri godine ushićenoga izgradilačkog poleta, koliko novih ostvarenja, kakav u istoriji nezapamćeni tempo u revolucionarnom preobličavanju stvarnosti, lika i zemlje i čoveka, lika života!

I koliko tek nove koncentracije revolucionarne volje i mobilizacije borbene snage i morala u onom jezivome trenutku, 1948, kad je podmukla izdajnička zavera, u ime »socijalizma«, a protiv veličanstvene čistote revolucionarnog socijalističkog dela ove zemlje i njenih naroda, zapretila da sve poništi što su oni oslobodilački, revolucionarno, socijalistički izgradili. Ta zavera rođena u izopačenim pojmovima i grandomanskoj zaluđenosti socijalističkih papa i patrijarha, htela je jednim činom da razbije i smrvi vekovni pečat naše istorije: da nikad i nikome u pokornosti i ropski ne služimo! Ali se od 1948 do 1951 pokazalo i dokazalo da je ova zemlja nepokoriva čak i onda kad nekornost liči na samoubistvo. Stara priča o Davidu i Golijatu ima svoga opravdanja upravo u velikom istoriskom činu ove epohe, koji mi izvršujemo: malenom snagom odbraniti veličinu ideje, uz savezništvo nepobedive snage same te ideje.

I kao što su ova zemlja i njeni narodi, 1941, prvi u Evropi i u svetu podigli barjak bune na Hitlera i poveli nejednaku, a ipak pobedonosnu borbu protiv njegovog antisocijalističkog krstašenja, tako ona i danas, u 1951, visoko uzdiže zastavu borbe protiv svakog novog zarobljavanja, pa makar se ono vršilo i u ime nekakvog iskrivljenog i izopačenog socijalizma! U odbranu socijalizma! U 1941, borba je bila za našu slobodu i naše revolucionarno preobraženje! U 1951, to pred očima celoga sveta uverljivo postaje borba za budućnost čoveka uopšte, za obezbeđenje pravilnoga razvoja istorije putem progresa i definitivnog socijalističkog oslobođenja! U 1941, mi smo bili u areni naše borbe i naše Revolucije. U 1951, mi smo u areni svetske borbe za buduću pobedu Revolucije za sve i svakoga!

Za deset godina, dakle, kakav život, koliko zbivanja u njemu, i koliko istoriskoga smisla u tim zbivanjima! Naša velika dekada je doista obeležena duboko utisnutim i neizbrisivim istoriskim pečatom. I to je velika čast i divna sreća naše generacije, ljudi ovoga vremena. Oni su gradili novu istoriju za sebe i u sadašnjem trenutku, a dali joj duboki smisao za sve i za budućnost. Takav udeo, kroz vekove, izvanredno je retko jednom pokolenju bivao namenjen. U toj istoriskoj nameni je i naš zasluženi ponos.

ILUSTRACIJE PREDRAGA MILOSAVLJEVIĆA

Mile KLOPČIČ

V imenu Tito

To, kar nam pod domačim nasiljem
teptano vero ohranilo živo,
in komaj slutenim, še daljnim ciljem
vtrdilo je zvestobo nezmagljivo —

In kar zbudilo v nas je davne sile,
ki jarmi so stoletni jih mrtvili,
da so roke v pesti se nam sklenile,
ko zemljo so raztrgano delili —

To, da smo z voljo do trpljenja in žrtev
z nasiljem se sprijeli prerojeni,
ko bil je sklep, da bodi rod naš mrtev,
in boj končali smo osvobojeni —

Osvobojeni da živimo v časti
in da po svoje usodo si krojimo,
da več ne maramo pod silo pasti —
vse to v imenu Tito mi častimo.

Emil S. PETROVIĆ

PJESNIK I OTADŽBINA

Da li bih t v o j pjesnik bio, otadžbino, kad bih srcem osjetio, umom shvatio, a rukom ne pokušao da razdriješim čvor, kad bih pred smrću usporio hod, pred olujama ne preduzeo let, pred pomrčinama pritulio plam?

Da li bih t v o j sin bio, otadžbino, kad ne bih čuo tvoj glas i ne sagledao veličinu srca i u smrti zapetog kao ubojni luk: na Sutjesci, na Neretvi, na Makljenu; kad ne bih znao za lik mladosti obesmrćene u Drvaru, o čijoj će ljepoti zabrujati granit?

Da li bih bio t v o j a slava, otadžbino, kad ne bih o tvom junaštvu zborio, a veličina tvojih žrtava i pobjeda na Putevima ,na Branama, na Prugama, na Mostovima ne bi istinom nadahnula moju riječ; kad nesamjerljivo izmjerio ne bih i dao kao mjeru tvojim djelima?

Pa ipak, ne jednom, u bolu li, u srdžbi li, kad su ti dubinom zanijemile riječi — bio je to tvoj govor. O, nauči me, otadžbino, kako da ga kažem! U ljuti čelik bih da srce iskujem i ognjevitom rječju do neba da šinem; bol bih u toplu riječ savio i kao blag melem zemlji darovao; lavom bih bio za hrabru riječ, orlom da visine nadvisim pjevajući o tvojoj veličini, otadžbino!

УНИВЕРЗ. БИБЛИОТЕКА „СВЕТОЗАР МАРКОВИЋ"

VASKO POPA

Crne seobe

Od polovine ovog meseca, u rumunskoj pograničnoj oblasti prema Jugoslaviji počela je strahovita policiska akcija deportovanja pripadnika jugoslovenske nacionalne manjine i svih »nepoćudnih«.
(»Borba«, 26 jun 1951)

Nage im dane
Iz kuća izagnali

Nemiru pod slemenom
Bez prozora bez vrata
Stan će im biti

Živi im tragovi
Sobama razvejani
Ridaju
Nad vazduhom ranjenim

Drumovi mahniti
Krvava stabla im valjaju

Pod ognjištima pod jaslima
U tužnim nedrima njiva
Koreni će im trunuti

Nad krovovima nad dvorištima
Na čelu rodnog neba
Oblaci večiti
Kletvom tučanom pretiti

Groze njihove blede
S kosom u plamenu
Pragove puste grle.

JURIJ GUSTINČIČ

DEGRADIRANI JUNACI

Pod utiskom posete Parizu sanjao sam:

Ispred kafane »Rotond«, na bulevaru Monparnas, sreo sam sovjetskog književnika. Bio se verovatno odbio od svoje delegacije, jer je bio nervozan. Ponudio sam mu da sednemo zajedno i poručio aperitiv. Zatim sam odmah počeo sa svojim monologom...

— Ovde je pre više od 20 godina sedeo Majakovski. Možda ste ga za njegov ekstremizam osuđivali i vi sa umerenih pozicija poštovanja kulturnog nasleđa? »Klasici neće postati štivo proletarijata«! Malo smešno, zar ne? Ali ovde ima još tragova jednog drugog Majakovskog. U ovoj kafani vodio je intimne razgovore s Verlenom i Sezanom, naravno u stihovima. Izazvao je ćuh ove dvojice nemirnih Francuza, da bi im se požalio na poltronstvo koje je zakucalo na vrata nove ruske kulture i pretilo da uništi mlada stabla.

„Бывале, сезон наш Бог — Ван Гог
другой сезон — Сезанн.
Теперь ушли от искусства вбок,
не краску любт, а сан!"

(Poslednja dva retka glase u prevodu: Sada su skrenuli sa puta umetnosti, ne vole boju, nego čin).

Njemu je bilo žao boja i on sa prezirom spominje nedorasle talente, koji »liže pete visokopostavljenima«. Interesantno je čuti ovu lamentaciju u centru danas proklete »buržoaske kulture«. Često se pitam: šta je bilo sa talentima visokopostavljenim junacima?

Počnimo s poslednjim. Ovi »posednici vlasti« (vlast-imuščije) su bitno uticali na dalji razvoj talenata. Šta više, sa postepenom evolucijom ideje o inkarnaciji duhovnih i moralnih vrlina u liku tih visokopostavljenih ljudi revolucije, talenti su sve više usredsređivali svoju pažnju na tipu istaknutih pretstavnika sovjetske države. Smatralo se da junak tako reći leži na površini, a sovjetska teorija književnosti je ovu potragu za junakom u »višim sferama života« ozakonila tvrđenjem da je glavni zadatak literature dati lik boljševika. Možda ima nečeg vrlo poučnog u tome da su talenti i polutalenti sve više bivali prinuđeni da taj lik uzimaju sa površine života. A sam lik se kroz sovjetsku istoriju menjao prilično brzinom.

Ono što je bilo veliko Sedamnaeste, počelo je da se delimično rastvara već u Nepu.

Međutim, priznajem da su uzajamni odnosi talenata i visokopostavljenih junaka u sovjetskoj literaturi složeni.

Epoha posle revolucije porodila je neku novu vrstu onog dobro poznatog ruskog nihilizma, tj. naivnog i istovremeno bezobzirnog odnosa revolucionara prema složenim duhovnim kompleksima koji su još složeniji u prelazno doba. Ali dok je Rahmetov kod Černiševskog — onaj gigant koji je spavao na gvozdenim šipkama da bi prekalio telo i dušu za borbu — još epizoda romantične epopeje, ovaj novi junak koji je ostavio za sobom revoluciju i zauzeo čvrst položaj u sovjetskoj državi, često poprima običaje mirnodopskog građanina sa »odvojenim stanom«, fetišizacijom predmeta široke potrošnje i čvrstim uverenjem da je rešenje svih intimnih problema u grubom kolektivizmu. Jedna junakinja u komediji »Apsurd« od Konstantina Fina kaže čoveku koji nije ni u kom slučaju visokopostavljen, ali »svojim srcem vidi samo nju«:

Ana Vasiljevna: Koliko godina već me volite bez svake nade?

Gluvonemi: Pet godina.

A. V.: I ništa drugo osim ovoga niste radili?

Gluvonemi: Baš ništa.

A. V.: Grozno! (Smeje se) Zar čitavih pet godina?

Gluvonemi: Pet!

A. V.: Trebalo bi vas poslati na prisilni rad (Smeje se). Kavalir de Grije na prisilnom radu!

Recenzenti tog doba smeškali su se zajedno s Anom Vasiljevnom. Meni danas nije ni malo smešno! Ne samo zbog reči »prisilni rad«, nego i zbog toga što će gluvonemi doduše gluv u odnosu na rekonstrukciju privrede, biti za to i dete novog doba, i Ana Vasiljevna, bila nesposobna da poštuje nešto duboko intimno u čoveku. Ova jednostranost psihike pozitivnog junaka bila je primećena u delima pametnih ruskih pisaca u istom momentu. Setite se Oljošine posvete »Zavist«! Junak te priče Nikolaj Kavaljerov je čovek bez određenog zanimanja i pijanica, sa nekom nemoćnom fantazijom, ali i puno smisla za primećivanje starog i sitnog u novim ljudima. On zavidi i mrzi visokopostavljenog junaka koji ga je pronašao pijanoga na pragu krčme i dovukao ga svojoj kući. Visokopostavljeni razgovara s Kavaljerovom samo uzgred. Ne oseća loše, ali njegova duša se kreće po jednoj pravoj liniji. Prema kolebanjima Kavaljerova on se odnosi sa ironičnom snishodljivošću. Energiju troši jednostavno, bez razmišljanja o smislu života. On je amuzikalan. Apsolutno nikakvog smisla nema za intimnu stranu života! To je apsolutna podela ljudske psihe na dva jednostavna dela, na »potrebno« i »nepotrebno«. Kavaljerov se smešno i naivno bori za rehabilitaciju »nepotrebnog«. Pisac je bio uvređen kada je kritika proglasila Kavaljerova »vulgarnim i sitnim«. Još je na kongresu pisaca 1934 govorio o svome srodstvu s tim likom: »Najviše maštam o tome da se sačuvaju boje mladosti, da se zaštiti moja svežina od tvrđenja da je svežina nešto vulgarno i sitno«.

Oljoša je čudan, ali sviđa mi se njegovo osećanje odvratnosti i istovremenog poštovanja prema tom dvodimenzionalnom pozitivnom junaku, čiji lik je postajao sve više osvešten literarnom kritikom. Umesto da secira postojeću literarnu produkciju i upoređuje tu produkciju s materijalom životnog iskustva, kao što su to radili Sent-Bef, Bjelinski, Brandes i drugi, i iz svega toga izvodi opšte zaključke o tendencijama epohe, sovjetska kritika počela je da propisuje karakteristične crte junaka.

Reći ćete, ta bilo je i vrlo simpatičnih junaka. Na primer, Davidov u Solohovljevoj »Uzoranoj ledini«. Kod njega ima očiglednih simptoma »intimnog preživljavanja«, potpuno neočekivanog i neobičnog za radnika. Na kraju prvog dela romana on se zaljubi u nestašnu i neozbiljnu vanpartijku Ljušku, koja se neće promeniti.

Ko je verniji životu, Oljoša ili Solohov? Verovatno oba. Slikali su razne crte pozitivnog junaka na izvesnoj etapi. Tada je tih karakteristika bilo mnogo i pozitivnih i negativnih. Ali »Uzoranu ledinu« Solohov nikad nije završio. Meni se to ne čini slučajnim. Ko bi mogao sagledati kraj i rezultat života Davidova? Možda se i on već sklonio pod mutnom vodom malograđanštine, kao što će Oljošin visokopostavljeni junak, sudeći po svemu, do kraja života smatrati svojim idealom kolektivizam ogromnih menzi koje gradi. Ili bi Davidov mogao da postane nešto sasvim novo, da iznenadi sovjetsku javnost kao što je iznenadio Grigorije Meljehov na kraju »Tihog Dona« svojom rezignacijom?

Možda je najdublji smisao »Uzorane ledine« u tome što nije završena...

Međutim, onaj pozitivni junak sa površine života sve se više ugnezdio u sovjetskoj literaturi a ona je postajala sve toleratnija prema njemu. Sve više idealiziran i oslobađan od sitnih crta, on se pretvarao u »visokopostavljenog druga«. Ali kao kod svake idealizacije, i ovde je ona ostala odraz jedne dublje stvarnosti.

U kasnijem romanu Borisa Levina »Mladić« (1936) situacija je slična onoj u »Zavisti«. Ali pisac je već bliži najjednostavnijoj podeli na dobro i zlo. U čitavom materijalu se oseća neumoljivi stav pisca koji ne propusti priliku da ne kaže tačno šta misli o postupcima junaka. Kako je to daleko od starije ruske literature! No, to nije ona slabost što čini knjigu neubedljivom, ma da je simptom sutona realizma. Važnije je to što se degeneracija pozitivnog junaka odvija značajnom brzinom. Sukobljavaju se dva čoveka: mladi umetnik Kolječe, individualista, zatvoren u sebe, egocentričan, i »krupni državni organizator« Aleksandar Praskuhin. Situacija se ponavlja: kod Oljoše smo imali dvoboj između pijanog i osećajnog slabića i zdravog kao bik rukovodioca narodne ishrane, kod Levina se pozitivnom junaku suprotstavlja ambiciozni umetnik. Levin se postarao da poslednjeg ocrta zgusnutom crnom bojom, ali je činjenica da su njegova razmišljanja često snažna i primedbe samostalne. Treće lice junakinja knjige voli talenat, originalnost, svežinu. Sukob bi mogao biti zanimljiv. Međutim, protivnik Kolječa nije umetnik, nego »praktičar«. Pisac je hteo da praktičar pobedi. Ali ma koliko »praktičar« govori o umetnosti i narodu, sukob se pretvara u grubi obračun sa individualiziranom umetnošću, sa tom kapricioznošću i svežinom o kojoj je govorio Oljoša. Praktičar prezire sve što ispada iz njegove šeme života. Pisac ga je protiv svoje volje stvorio kao oličenje novog grubog egocentrizma. Taj egocentrizam bezobzirno gazi sve što je izvan njegove šeme: nastranost, ambicioznost i protivrečnost mladog talenta, simpatične i prolazne.

I zato se knjiga sveti piscu. Oljošin stav prema pozitivnom junaku je bio kritički, ali objektivan, Levin već identifikuje svoj stav sa pozitivnim junakom. I poslednji akord ljubav Praskuhina i pobeđene ali ne ubeđene junakinje zvuči prazno. Šta dalje? Preduzeća se grade, talentovani individualista gine, problemi su rešeni, a život je prazan i pun fraza.

Neke knjige imaju svoju vrednost uprkos piščevog stava koji čine situacije iskonstruisanim. Koljče je uspeo lik, i ma šta o njemu tvrdio pisac, taj lik živi svojim životom i deluje drukčije nego što bi se želelo. Praskuhin je samo jedna stepenica niže u degradaciji pozitivnog junaka. Njegove fraze, istinite u građanskom ratu ili malo kasnije, ostaju samo fraze nakon petnaest godina, kada očekujemo izvesne plodove duhovnog razvoja sovjetskog društva. (Primera radi: kada mladi Peća i Anja u Čehovljevom »Trešnjevcu« uzvikuju »U novi život!«, onda je to vrlo snažno, ali to bi bilo smešno kad bi pisac pretpostavljao da je novi život već stvoren).

Međutim, dvodimenzionalna lica posleratnog Pavlenkovog romana »Sreća« ne pretstavljaju više samo simptome degeneracije. To su junaci koje je život degradirao. U odnosu na revoluciju ja bih rekao da su to deklasirani junaci. Postavlja se samo jedno pitanje: da li su u romanu ocrtani adekvatno i da li su oni sve što reprezentuje današnji sovjetski život? Ja to pitanje samo postavljam...

Ali to je zbilja mračna knjiga! Na izvestan način u njoj se ogleda jedan deo sovjetskog života, jer nijedan pisac ne može potpuno izmisliti stvari. Najžalosnije u ovoj knjizi jeste to da se ovde stopu po stopu može pratiti, kako pisac nasilno konstruiše situacije, kako se identifikuje sa junakom, kako oni zajednički govore mračne stvari i kako je taj degenerisani i istoriski degradirani junak mračan produkt krivudavog razvoja »visokopostavljenog« o kome smo govorili.

Rat. Pukovnik in·alid dolazi da podigne sebi kućicu (»ideal ratnika«) na Krimu, odakle je malo pre toga bio iseljen ceo jedan narod. To ničim ne opterećuje njegovu, u ratu opustošenu savest. U njegovoj savesti dominira samo njegova lična sudbina: »Sa 43 godine, izgubivši u ratu mnogo snage, teško je otpočinjati novi život na razvalinama nečijeg tuđeg«.

To je ujedno i rekvijem proteranom tatarskom narodu, a istovremeno, kako rekoh, uvod u dejstvovanje junaka, koje je skroz na skroz egocentrično i bezobzirno prema svima. Dekadans jedne generacije u našem shvatanju toliko snažno asocira sa pojmom preterane rafiniranosti, profinjenosti duha, da nam se čini nemoguć u izrazima grubosti. Ali ovo je dekadans: ljudi u Pavlenkovoj »Sreći« rešavaju i najteže probleme putem histeričnih govora (akcije u novonastalom kolhozu), grubih ispada (ljubavne scene), a o sebi i svojoj ulozi razmišljaju kao ruski intelektualac epohe slavenofilstva ili Stolipinove reakcije, što je u suštini jedno te isto. Njihova duša je prazna, ali prema piščevom uverenju oni iskreno i opravdano, što čini stvar još mračnijom, razmišljaju o svetu i o ljudima kao hladnokrvni osvajači: »Toliko smo krvi za njih prolili, a oni neće biti u stanju da sami izgrade svoj život«.

Zašto drugi narodi neće biti u stanju da to urade? Zašto oni to ne mogu sami? Pisac se tim problemom ne bavi, jer se identifikuje sa degradiranim junakom. A taj junak, čini mi se, o krupnim stvarima već odavno ne razmišlja. Čovek koji gubi smisao za vrlo intimne i vrlo suptilne stvari ne može razmišljati ni o velikim.

A šta je sa živim sovjetskim ljudima koji nisu ni potpuno rđavi ni potpuno dobri?

U doba Jurija Oljoša i njegove »Zavisti« u Rusiji je bilo velikih junaka s toplom dušom i u suštini humanim pogledom na mnoge stvari. Njegov »visokopostavljeni« je možda čak isuviše groteskan. Ali utoliko veća je njegova zasluga i nekih drugih sovjetskih pisaca tog doba što su nazreli elemente degradacije tog junaka i dekadanse umetnosti. Verujem, da u životu ta degradacija nije potpuna i ne može da bude potpuna. Jer pored »visokopostavljenog druga« postoje i prosti ljudi kao stvar u sebi. Ali u današnjoj sovjetskoj literaturi dekadansa jeste potpuna.

Karl Radek u predgovoru jednom Pinaljkovom romanu osuđuje nepomirljivi skepticizam nekih pisaca »saputnika revolucije«. Po njegovom mišljenju »saputnik samo prati, ali ne izgrađuje život« (što je teoretski tačno). Ali danas vidimo, da je taj skepticizam ranijeg doba sovjetske literature za nas najprivlačniji i najljudskiji, pa zato i najpoetičniji, dok današnje sovjetske knjige, koje se čitaju s naporom, kao što se s naporom gleda u iskrivljeno ogledalo, ostaju samo kao dokumentacija jedne epohe bez slobode ljudske ličnosti. Ruska literatura je obično išla ispred života. Danas njoj želimo samo jedno: da zaostaje bar malo iza njihovog života...

Time je razgovor bio završen. Moj partner je bio nervozan, ali nije reagovao. Nisam mogao da ga prepoznam. Pretpostavljao sam da sam zakasnio izvestan broj godina, jer on već odavno »voli san, a ne boju«.

Kakav bi bio taj junak kojeg bi ruski pisac danas stvorio iz ljubavi prema boji?

DUŠAN KOSTIĆ

SAVREMENI »BARONI LAŽI«

Vi znate priče o Minhauzenu. Priče su davne, pala je po njima patina vremena, ali se čovjek još uvijek slatko smije nad baronovim lažima — često punim mašte i duha. Postoji i »baron Golić« u Sterijinom komadu »Laža i paralaža«, koji zanosno priča o moru koje gori, o tome šta je vidio na mjesecu. Ali manimo barone, ostavimo barone! Kako je danas bijedan srednjovjekovni baron pred modernim savremenim »baronima laži«, koji, doduše, nemaju njegove mašte i duha, ali imaju gigantske razmjere u vještini laganja, u oskudici morala. Prevaziđen je on, Minhauzen, i te kako ubjedljivo, prešišali su ga već toliko puta kominformovski trkači na dugoj i monotonoj stazi podvala i intriga. On je, to se vidi, pravi pravcati diletant pred novim majstorima laži kominformovskog tipa.

Evo, naprimjer, u »Rabotničeskom delu« neki Dragomirov. Kod njega je, nedavno ,takvo nadahnuće dostiglo bijelu tačku usijanja: nema retka u kome ne laže, u svakom pasusu je po jedna grdna neistina, a čitav članak — posvećen literaturi socijalističke Jugoslavije — pusta je i neduhovita parafraza davno već poznate moskovske klevete. »Baron« Dragomirov razmahnuo se široko, sve »zna«, sve »vidi« i o svemu »kompententno« priča: književnost u Jugoslaviji pošla je, veli, u sunovrat poslije inkriminisanog »prelaska u imperijalistički tabor«; njome danas, kaže on, dominira puna dekadencija i trulež Zapada, formalizam je našao puni razmah, pesimizam takođe. Dragomirov jasno vidi da nas je đavo odnio, jer smo se đavolu i prodali. Dali smo, naprimjer, nogu literaturi Simonova, a ona nas je, valjda, jedino i mogla uzdići među velike i prave literature, osigurati vječnost ili bar blagonaklone poglede moskovskih satrapa. Ali ne, »otkriva« Dragomirov, mi smo se prodali! Sartr je glavni ton jugoslovenske savremene literature — izvor i utoka njena. I ne samo Sartr. Nego i Žid, Haksli, Žan Kasu (ah, taj Kasu!), Džon Dos Pasos, Masimo Bontempeli, Džojs i čitav niz drugih Kominformu mrskih i odvratnih svjetskih pisaca.

Partiski feljtonist se dakle zgražava nad tobožnjim raspadom naše literature. On je zabrinut nad njenom sudbinom. On nam nabija na nos recimo Kasuov »Pariski pokolj«, ili Luja Adamiča(!), ili Bontempelija. Zbog toga, kaže, što su antinarodni. Zbog toga što su dekadentni, truli. Ali Dragomirovu se, ovoga puta, omaklo više nego što je trebalo: nije, siromah, znao tu malenkost koja može i da mu se ljuto osveti — naime, da su »Pariski pokolj« Rusi već davno preveli, onda kad su Kasua još nazivali velikim progresivnim piscem, dakle prije Kasuovog izjašnjavanja za Jugoslaviju; i nije znao da je Masimo Bontempeli desna ruka Toljatija i njegov vrli pretstavnik u Senatu. Nije znao, inače sigurno ne bi s njima ispirao usta, poštedio bi makar Bontempelija — istakao bi ga za primjer, preporučio ga. Ili ga bar prećutao.

Međutim Dragomirov ima i drugih »bisera«. On je poduzeo da malo rasmotri stanje jugoslovenske književne produkcije. Sve je, naravno, stavio pod hirurški nož kominformovske logike. I ništa nije pustio na miru taj žučni feljtonist, to zapjenušano momče iz »Rabotničeskog dela«. Postavio je svaku stvar na svoje mjesto, kao u komediji Nušića. Utvrdio je najprije dijagnozu. Onda je pročeprkao po »stanju stvari« i zabrinuto prokomentarisao bolest. Na kraju tužno zavrtio glavom i izrazio vjeru u »ilegalnu« literaturu i »ilegalne« pisce kojima »pripada budućnost« — sasvim po banalnom informbiroovskom receptu.

Ali informbiroovski recepti, zna se, nijesu nimalo interesantni, nijesu ni inteligentni, ponajmanje kome potrebni. Dragomirov nije ni bolji ni gori od kolone kominformovskih piskarala i klevetnika, koji nedotupavno i sasvim uzaludno iznalaze tobožnje argumente za svoju jalovu tezu o našem prelasku u tuđe ustajale vode. I ne bi se uopšte valjalo zadržavati na ovom slučaju kad on ne bi obilno pružao ono što nam je danas tako potrebno: humor. Jer, zaista, ovaj kominformovski vitez pera daleko je otplivao u izmišljanju; izvukao je svoju sibovsku galiju na debelo more laži i sve što grmi sa svoje trule palube tako je komično, i veoma zabavno, i neizrecivo ograničeno.

Naprimjer, on tvrdi da je Ivo Andrić fašista, da je u jednoj od svojih posljednjih pripovijedaka (»Bife Titanik«) pokušao da brani i opravda ustaške zločine u Hrvatskoj. On to tvrdi besprizivno i apoditički kako bi izgledala tvrdnja što uvjerljivija. Možda će, ne velim, bugarski čitalac njegovog članka i povjerovati u ovu klevetu, jer nema ni pojma o Andrićevoj priči. Pa da, na to je Dragomirov i računao: koji će ga bugarski čitalac uhvatiti na djelu kad u Bugarsku ne dopire jugoslovenska knjiga! A u pomenutoj priči Andrić, umjetnički veoma kvalitetno, kroz jednu finu i duboku psihološku analizu duše ratnog zločinca, snažno optužuje ustaške koljače — dakle sasvim obrnuto od onoga što »otkriva« zlonamjerni Dragomirov i njegovo »Rabotničesko delo«.

Dragomirov, dalje, optužuje jugoslovenske pisce da iskrivljavaju mnoga istorijska fakta, da falsifikuju i krivo tumače čitav niz događaja iz života jugoslovenskih naroda. Tako on kaže: »Iskrivljavaju i klevećU partizanski pokret u Jugoslaviji: i zapisi Branka Ćopića, bilješke Viktora Novaka (»Magna crimen«), romani Miroslava Krleže (»Hrvatski bog Mars«) i drugi«...

Da kažemo odmah: ovo je koješta. Prije svega, Viktor Novak nije književnik nego naučnik koji je u svojoj knjizi dokumenata »Magna crimen« iznio sijatet nepobitnih optužbi o zločinima Vatikana i katoličkog klera kod nas. Tući dokumentima glavne pobornike fašizma u našoj zemlji — zašto bi to, pobogu, bilo klevetanje i izopačavanje naše narodnooslobodilačke borbe? Ili, zbilja, kako to klevećU partizanski pokret u Jugoslaviji romani Miroslava Krleže, recimo »Hrvatski bog Mars«, — knjiga pripovjedaka ratnih novela napisana prije nekih trideset godina i sva pod reflektorom Lenjinovog poimanja rata? Očigledno, u pitanju je gola mistifikacija, gadost I »Rabotničesko delo« i njegov Dragomirov silno preziru i omalovažavaju svoje čitaoce kad računaju na njihov minimalni intelekt —, prodavajući im ovakve kominformovske rogove umjesto svijeća.

Ali vrijedi tu, sem toga, uputiti »Rabotničeskom delu« i »baronu« Dragomirovu jedno jeretičko pitanje: otkud sad odjednom, gospodo, kod vas ta zabrinutost nad »blaćenjem« partizanskog pokreta Jugoslavije? Otkud priznanje i uvažavanje toga pokreta? Ta nije li Kominform anatemisao našu revoluciju već po hiljadu puta svojom inkvizitorskom palicom — tvrdeći da je to ustvari bio gestapovski pokret? A vi tvrdite obratno, onako kako Kominform ne kaže, protiv čega se bori. Eto i neprimjetno, đavo da ga nosi, i glupavo ispali ste iz kominformovskog kolosjeka. Jao vama, teško vama za tu gigantsku nesmotrenost i kontradikciju!

Dragomirov laže čim zine. On bezočno tvrdi da sam ja napisao pjesmu »Došla je vijest iz Rumunije«, u kojoj, kaže on, obasipam rumunski narod i Rumunsku radničku partiju najgorim vicevima ,podrugivanjem i izmišljotinama. Za pomenutu pjesmu, priznajem, prvi put čujem od Dragomirova, jer do ovog momenta nikad nijesam napisao tu ili sličnu pjesmu. Ne postoji takva pjesma. Meni je ona nepoznata. Nju je prosto naprosto izmislio sofiski »tražitelj istine«, izmislio i podmetnuo, kao što je izmislio i »Priču o malom čovjeku«, pripisujući je Miri Alečković koja se dosad nikad nije bavila prozom. Eh, kad bi nešto Dragomirov bio priveden sudu da podnese dokaze svemu što je nalagao, volio bih, zaista bih volio da vidim kako bi izgledao, kakve bi boje mijenjao licem taj klevetnik iz sofijske busije!..

On želi da dokaže kako je u Srbiji užasno stanje. Argument su mu stihovi Oskara Davića: »U svakom selu Srbije — mehana. U celoj Srbiji — jedna fabrika. Na svaki okrug — sto apsana i sto hiljada kažnjenika«. Dakle, vidite ono što i oni tvrde: fašistički režim, kakav socijalizam! Zar s jednom fabrikom socijalizam, s tolikim krčmama? Dragomriov kaže da je ovo »poetsko priznanje« probilo i protiv pjesnikove volje, ono je — klikće on »poetski opis jučerašnje i današnje Srbije«. Ali Dragomirov je samo prećutao »sitnu sitnicu«, tj. da su to stihovi posvećeni Sretenu Anđelkoviću (»Izveštaji iz Srbije«), koji je »proveo najveći deo kazne zajedno sa Svetozarom Markovićem u istoj ćeliji; i da ilustruju Srbiju iz sredine prošloga vijeka — kad nije, koliko znamo bilo ni Rezolucije Informbiroa, ni »Rabotničeskog dela« ,ni Dragomirova.

Nevjerovatni je to ignorant. Roman Vere Obrenović-Delibašić »Kroz ničiju zemlju« pripisuje Siniši Paunoviću, »Zapise iz oslobodilačkog rata« Rodoljuba Čolakovića — Čedomiru Minderoviću. Za urednike pojedinih književnih časopisa proglašava ljude koji to uopšte nijesu. Sve je smutio, sve je zamijesio. Ispala je gusta ljepljiva kaša koju je teško, veoma teško kusati. Zaista, nema šta, neizrecivo je komičan Dragomirov u svojim lagarijama!

Postoji u »Gorskom vijencu« Njegošev stih: »Niko krupno ko Turčin ne laže«. On bi se danas morao modifikovati: »Niko krupno ko informbiroovac ne laže«. Zar nije tako?...

UMETNOST NA BRITANSKOM FESTIVALU

U toku od dva meseca, koliko je trajao Festival, održano je u Londonu i unutrašnjosti oko 50 raznih izložbi, među kojima je vredno pomenuti Izložbu savremenog britanskog slikarstva, Izložbu britanskog vajarstva, Izložbu arhitekture, Izložbu knjiga, Izložbu nauke, Izložbu 60 slika, Izložbu Henri Mura i Izložbu Hogarda.

Na Festivalu je održano 250 koncerata britanske i strane muzike, od kojih je bilo 8 koncerata britanskih kompozitora od 1300 do 1750, 8 koncerata muzike Henri Parsela, 6 koncerata engleske vokalne muzike, tri Elgarova oratorija, Viljamsova »Sankta Civitas« i »Morska simfonija«, Voltonova »Beleazarova gozba« i Britensova »Proletnja simfonija«.

Opera je bila pretstavljena premijerom opere Voama Viljamsa »Prilgrims Progres« i novom postavkom Perselove opere »Dido i Eneja«.

Pozorišni program se sastojao od klasičnog i modernog repertoara. Najzapaženija je bila nova postavka Sekspirove komedije »Vesele žene Vindzorske«. Lorens Olivije i Vivijen Li glumili su u Šekspirovoj drami »Antonije i Kleopatra« i u Soovoj drami »Cezar i Kleopatra«, Alek Ginis se istakao u ulozi Hamleta. Pored mnogih pretstava vredno je pomenuti i pozorišnu sezonu u Šekspirovom Strafordu, gde se prikazivao »Rikard II«, »Henrik IV« i »Oluja«.

Božidar Jakac: XIV divizija na Pohorju 1944

NOVI ROMAN VILJAMA FOKNERA

Poslednji dobitnik Nobelove nagrade za književnost, američki pisac Viljam Fokner, objavio je nedavno novi roman pod nasловom »Beleške o jednom kradljivcu konja« (»Notes on a Horse Thief«, Ed. Levee Press, Grenville, 1951). To je više povest, nego roman, prvi deo jednog većeg dela koje priprema Fokner. Roman ima u svemu sto strana, a štampan je u ograničenom broju od 975 numerisanih primeraka.

Sadržina odgovara senzacionalnim policiskim romanima, ali problematika koju autor postavlja je duboko psihološka. Rešenje koje Fokner daje u svom romanu je pobeda srca i širokog ljudskog shvatanja.

Sva američka kritika s oduševljenjem piše o novom delu V. Foknera.

RADOMIR KONSTANTINOVIĆ

REČ POSLE NEOTKRIVENIH REČI

Dajte mi reč. Jer onda kada lirika bude postala suvišna, postaće i govor o njoj izlišan, nepotreban. Taj govor, koji je mišao o poetskom mišljenju, međutim, nije postao anahroničan ni posle toliko decenija koje nas dele od Katula i Propercija. A te decenije nas od njih ne dele (rđava reč!) nego spajaju sa njima. Otkrovenja lirike, znači, javljaju se kao tokovi sveta u njegovom neprestanom putovanju. To je govor koji nas čini savremenicima u svim vremenima. Govor koji nam omogućava da u svom saznanju sveta pregazimo granice vremena, i da se nađemo, svi, sa Dunava i sa Rajne, sa Temze i Nijagare zajedno. Kroz klobučanje krvi i posle nje, da se zagrlimo. Lirika, zato što je uvek od sveta, što je najmoralniji govor g o l o g čoveka (svetskog), pretstavlja manifestaciju ljudskog bratstva koje se na globusu još nije označilo. Ona se već po tome javlja kao prethodnik tog bratstva, koje je nadahnulo sve one što su smeli i umeli da kažu svoju reč.

Ali, dakle, u m e l i i s m e l i da je kažu. Jer, odlazilo se u grob zbog lirike. Nekada su to grobovi o kojima je pisala štampa i nad kojima su (većinom licemerno i hirokritski) zvonila zvona. Ali su, mnogo češće, grobovi bez imena i prostora. Grobovi koje može da nasluti samo sigurni analitičar tuđih tekstova. Grobovi u tim tekstovima. Grobovi u samim ličarima. Bez tamjana i bez sveća. Sa govorenjem jednim koje nosi u sebi gorčinu od prećutanog, neshvaćenog, nezavršenog. Oskudno naše znanje, zbog toga, ne čini samo nepravdu neostvarenim a zaboravljenim pesnicima, nego i onima koji su ostali živi u naporu i pred kojima je zanos govora ili jeza ćutanja. Ta neznanja javljaju se kao pukotine u našem iskustvu. To su mrtva mesta u svesti poezije o sebi samoj. Jer, poraz nije definitivan kod liričara, kao što nije definitivno ni njegovo otkrovenje. Oni naporedo žive i deluju u svakom pesniku. Oni su suština njegove unutrašnje drame, zbog koje se, i s a m o zbog koje, i piše lirika. Bez sukoba zanosnih otkrovenja i vizija sa porazima od nenalaženja one jedine, prave reči, onog baš sunca, one baš reke, akcenta, rime, bez tog sukoba koji je osnov drame svakoga tvorca, — nije bilo niti će biti lirike. Lirika je govor u tim trenucima pobede zanosa nad porazima. Ona je svedočanstvo, od krvi i daha, jedne zvezde što se obznanila nad nebesima tamnim i ukletim. Ona je glas lepote koja je postala autonomna u moru nerazumevanja, gluposti i klanja. Ona je njihova negacija. Ona je pobeda samo zato što se ostvaruje na porazu poraza. Deluje zahvaljujući isključivo unutrašnjoj pesnikovoj drami, koja je glas čoveka u svetu i koja je večita i suštinski ista za sva vremena.

Ta velika moralna drama, ta drama stvaralaštva bez koje nema lirike (bez koje je nezamišljiva dijalektika njene egzistencije), ima svog najvećeg neprijatelja baš u samom pesniku. Kažem najvećeg a ne jedinog. Najvećeg zbog toga što u svakom pesniku latentno živi njegov ubica. Zato što u svakoj pesmi gori i njeno ćutanje. Lirik nosi u sebi pesmu neispevane lirike, koja može da se ostvari a koja, jasno, može da ostane živa zakopana i ugušena u uvek otvorenom grobu. Ako smo rađanje novih lirskih senzacija, mi smo večito na rubu njihovog prećutkivanja. Sve je to nezavršiva drama rađanja i smrti, sve su to gorka stradanja koja su n u ž n a (i zbog toga delotvorna ili grobarska) za svakog pesnika koji je dete sveta. I od te patnje, od te večite unutrašnje drame, niko i nikad neće moći da oslobodi pesnika. Večite su one bele noći kada se ostaje sam i razočaran, od s v e t a g l a s o v a napušten, kraj pogašenih sveća. Svaka uteha je iluzorna, jer nosi u sebi apsurdnu i paradoksalnu želju da u čoveku uspava čoveka. A čovek nije uspavan i svet nije prestao.

Ako se odlazilo u grob zbog lirike, ona, lirika, još uvek postoji. Možda baš zato što se zbog nje u grob odlazilo. I sve to je o pesniku samom, kao stvaraocu i inspiratoru sveta. Na stranu tamnice, robijašnice, vešala, cenzure. Na stranu upaljene i neupaljene lomače na koje se svakodnevno bacaju stihovi i drame, u ime ovih ili onih tobožnjih principa ili ideologija. Ti grobovi su izvan pesnika kao nadahnutih govornika, vojnika ili ljubavnika. Reč je o grobu koji pesnik nužno nosi u sebi samom, na svom putovanju ka duši čovečanstva. Jer, pored onog bića koje je progresivno i n o v o u svom doživljaju i izrazu, dakle u svojoj poetskoj istini (koja je i istina vremena), pesnik nosi u sebi i biće konzervativno, poetski reakcionarno. K o n z e r v a t i v i z a m je potencionalna snaga koja živi u pesniku i koja dolazi do svog izražaja kao manifestacija unutrašnjeg poraza, otvorenog umora. On je zver poezije. On je njen grobar. On je oličenje pesnika koji je sakrio svoje pravo lice iza maske onih koji su bili pre njega i koji žive van njega. To je bolno osluškivanje tuđih, ranijih arija i napeva na grobu svoje melodije. U jezerima dalekim i tamnim taj pesnik, gorak od neshvatanja mnogih, pokušava da sagleda svoj lik. Doista, ne optužujmo ga tako lako i surovo iz ovih mirnih soba u kojima vodimo naše razgovore! Ako je poezija beskrajna jedno putovanje ka drugome, ako je ona dokaz jedne potrebe za saopštavanjem sveta samome svetu, ako je ona g o v o r, onda je teško i mučno izdržati u tom govoru koji je svoj i nov i zbog toga nerazumljiv, mnogima, naročito onima koji u sferi lirskih senzacija inertno rasuđuju o novome na osnovu starih iskustava. Ljubomir Nedić je dao nekolike vanredne stranice o Jakšiću, ali nadahnutog otkrivača novih svetova poetske reči, Lazu Kostića, nije razumeo. Nad njim se zgražao: »on ne peva k a o d r u g i s v e t; on peva osim sviju drugih pesnika«. Za njega je Kostić bio mistifikator, pesnik koji je izneverio lepotu i zdrav razum. Skerlića je zbunjivao i upropašćivao pesnik Dis. On nije mogao da se pomiri sa stihom »san moj na san ne miriše«, citirajući ga čak i kao argument za mišljenje da Dis uopšte nije pesnik nego samo jedna izmišljotina ondašnjeg Beograda. Tu poetsku novinu, koja za nas već nije novina, on nije, istinski, mogao da shvati i primi. A treba li spomenuti, u vezi sa tim slučajem, i to da poezija ima svoj smisao jedino u sagledavanju s u t r a š n j e g? Ako je pesnik u tome s u t r a, baš zato što je duboko u o v o m e d a n a s, i ako se njegova vizija o onome što će biti i što nastaje (dakle što već i jeste) ne uključuje u svesnu perspektivu sredine koja ga je dala i svojim postojanjem motivisala, zaista, njegova borba sa definitivnim porazom lirike u njemu samom nije tako laka da o njoj može da se govori bez uzbuđenja. Do vraga sa profesorskom pedanterijom i dobro zašiljenim olovkama! Reč je o pesnikovom porazu, o porazu čoveka u čoveku, o porazu sveta u samom svetu. Reč je o samoubistvu lirike.

Poraženi pesnik vraća se XIX veku, ili dvadesetim godinama ovog stoleća, ili osluškuje glasove momentano o p š t e g u k u s a, dakle vraća se svemu što je literarno legitimno, a što je izvan njega. I uvek je to konzervativizam, bez obzira na razlike u njegovim manifestacijama, i bez obzira koja je od njih p r i v i d n o manje negativna po našu liriku uzetu u njenom razvitku. (Izvesno mi je da su sazvučja vanrednih strofa Rastka Petrovića više u dahu dana, nego, na primer, Dučićeva lirika.) Jer svaki konzervativizam, samim tim što se gradi na doživljajima već doživljenim, sadrži u sebi jedno svesno ili nesvesno uverenje da je postignuće definitivnog i apsolutnog moguće. Tačnije, on se implicitno gradi na uverenju da je takvo postignuće već ostvareno i da ničeg nepoznatog, dakle i novog, pod ovim suncem nema. Misao o tome da je s v e j a s n o i već otkriveno u svetu suprotna je lirici kao i svakoj drugoj stvaralačkoj sferi. Jer lirika je neprestano otkrivanje novog i dosad nepoznatog. Ona je neprestano svedočenje jednog kretanja, i to uzlaznog. Osnovnu svoju snagu ona nalazi u dobokom verovanju u svet, u njegovom verovanju da postoje i da će postojati neotkrivene oblasti ljudske jave i ljudskog sna. Konzervativna lirika, dakle lirika mrtvorođena, ona koja je samo gluva varijacija na već poznate melodije, uvek je p e s i m i s t i č k a ustvari, jer se zasniva na misli da je sve jasno i već rečeno. Pesimizam njen ne može da se sakrije. On je u samoj svetlosti njenoga rađanja. To su gorke ptice koje su se izgubile, kričući, na beskrajnim nebesima sveta. Takva lirika je pesimistička i pored toga što može u sebi da sadrži p r i v i d n o optimistička filozofska i životna uverenja. (Koja mogu, takođe, da su duboka subjektivna istina pisca.) Jer, lirika nije u izjavama ili uverenjima, pošto nije samo u svom sadržaju. Ona nije samo ni u izrazu. Ona je u sebi c e l o j, u vanrednom i nenarušivom jedinstvu sadržaja i njegovog oblika, ona je u lirici. Razvijajući dalje tu tezu, nužno se dolazi do saznanja da je i filozofski pesimistička p o e z i j a građena na jednom, takođe svesnom ili nesvesnom, verovanju u beskrajno bogate mogućnosti sveta. Ako pronalazim novo, dakle ako sam neumorni kopač zlata u oblastima ljudske reči, ja v e r u j e m u te oblasti, ja, u kraj njoj konsekvenci, verujem u mogućnosti sveta i mogućnosti saznanja o njemu. Pesimizam je tu (u kauzalitetu, naravno, sa samim zbivanjima vremena) isključivo u poetskoj interpretaciji jednog trenutka sveta, a ne i u samom stvaralačkom aktu. Zbog toga takva lirika ostaje lirika. Zbog toga gorke Krležine strofe ostaju i danas poezija isto kao i one utopljeničke pesnika Disa. Konzervativna lirika, međutim, pesimistička je u samom stvaralačkom aktu pesnika koji je piše, i taj pesimizam je ubija, stavlja je van sveta i pored filozofije koja se označila kao filozofija optimizma i koja je ostala poetski neubedljiva. Istina pesnikove ličnosti (akcenat je na reči pesnik), prema tome, vrhovni je imperativ svakog poetskog stvaranja u svakom vremenu. Otkrivanje te istine, koja nikad nije izvan i iznad napora da se današnji svet učini boljim od onog jučerašnjeg (ujednom širem pojmu naravno, sredstvima l i r s k i m posredno ili neposredno, afirmacijom sna ili negacijom neljudske stvarnosti, pevanjem ljudskog u čoveku, kroz smeh ili gorčine), to otkrivanje istine zadatak je pesnika. To je njegov smisao. To je smisao njegove žrtve, odricanja, njegovog izgaranja u jednoj intenzivno j i krvavoj drami koja nema svog završetka, jer se nalazi u centru uvek novog sveta.

Naslutih u našoj savremenoj lirici takva sazvučja, zanosna i ohrabrujuća. U tišinama i blagim daljinama Raičkovićevih strofa, što se grade na pepelištu, kao grč za novim smislom svega, od govora ljudskog do kamena i ptice. U Mandićevim stihovima, vilonski beznadežnim a ipak utešnim, i tako plemenitim, ispevanim na Zvezdari beogradskoj, tamo, u grdnim travuljinama. U pesmi Daviča, nežnoj i krvavoj, što je, u ludilu svoje ritmike, i mržnja i ljubav. U groznim priviđenjima i košmarskim slikama Miodraga Pavlovića. U detinjskoj skoro, vanrednoj neposrednosti i jednostavnosti stihova poeme »Mastodonti«

(Nastavak na šestoj strani)

Đorđe Andrejević Kun: Ustanak (skica — detalj friza)

Mihailo Ražnatović:

Iznova cvijet

Već ni sâm ne znam šta sam. Da li sam to ja što polako idem, kao da puzim kroz šumu, što se sasvim nečujno vučem seoskim putovima, ne videći nikoga i ne javljajući se nikom, što me nestaje iza grmlja i po malim nepooranim dolinama što sam sav utonuo u valove potoka, ne čujući ni dozivanje onih koji me čuvaju da bijedno ne okončam! Ili sam se možda pretvorio u sinji kamen, pa stalno stojim na istom mjestu, a uokolo sve pokošeno! Ili sam zapravo stijena: skamenio se i ostao nijem, gluv, nepomičan!

Eto, svake večeri, kad se vratim iz potoka, lagano gazim uskom postopicom kroz Krstac, sve dok ne stignem na dugoljastu ledinicu kod Grede. Kod Grede iznad samog druma na Đi-

nezima. I tu sam sâm, i svuda sam sâm. Kad prolazim kroz krstac, kad idem kroz selo, kad se šetam po ledinici, sve činim tako oprezno kako me ne bi primijetili. Upravo nastojim da me niko ne vidi. Što će mi ko? Danas me zatekao u potoku stric moj Vaso. Miran seljanin, bistar; znam, ne bi mi želio zlo. A koliko to sad znači? Možete li zamisliti da ima još nekog, izuzev onih što vas isti krov pokriva, da vam nije zlorad! Sjeo je prema meni; između nas je milio potok, jedva čujno romoreći. Zgledali smo se, i ćutali. Poslije dužeg nijema, rekao mi je, klimajući glavom:

— Prošao si kroz tješnje nego što su iglene uši.

Odmah sam ga shvatio.

— Ako prođem, popravio sam ga, jedva izgovarajući riječi.

On se tada malo zamisli, pa ustade i pođe, osvrnuvši se:

— Bio ti bog u pomoći.

Ništa mu na to nijesam odgovorio. A kako mi je bila potrebna pomoć. Međutim, niko mi je nije pružao, a sâm sam bio bespomoćan, sumoran i tužan.

Greda na kraju Krsca bila je iznad druma. Ona me zapravo stalno krila od njega. A i sam sam se nerado pomaljao iza nje; nijesam želio da vidim ni put ni prolaznike. Želio sam šumu i bilje i potok i mirise trava. Greda me u posljednje vrijeme potpuno vezala za sebe. U njoj sam vidio svoju sliku. Ona se samo pri dnu držala za kameni masiv Krsca, a ogromnom svojom trupinom slobodno je stajala u prostoru, naherena, hrapava, tamna, tako liniska padu da je pravo čudo kako se još mogla održati. Kad sam bio malen, kad me otac vodio u školu, opominjao me da uvijek budno pazim prolazeći ispod nje. A tuda se moralo proći, jer drum tačno zadire u njeno podnožje.

— Vidiš, kakva je?..., govorio mi je. I to je bilo dovoljno. Nikad mi nije rekao da će ona pasti. A ja sam se uporno plašio da će se ona survati baš onda kad prolazim ispod nje. Tako tada, još dok sam bio dijete. Sada sam već odrastao, a još uvijek sam dijete. Plašim se Grede, da se ne odvali. Sve se u čudu pitam zašto se ona nije odronila, kad nema dana a da ispod nje ne prođu kamioni, tuđinski kamioni, tandrčući tako zaglušno kao da se ruše brda oko sela. I onda kad ono, niz jesenje, tenkovi riljajući prominuše cestom, i kad tuđi vojnici iz njih osuše rafalima računajući da ih zasjeda čeka iza grede, ni tada ona ne popusti, ni tada je ne slomiše. Kad sad prilazim Gredi, meni se čini da me iza nje čekaju zasjede. Drum je pun svijeta; nikad nije prazan. A nemam ni čime da se branim. Ako me opaze, ako pripucaju na mene, skloniću se — na to jednako mislim — iza Grede, i neće mi ništa biti. Tako se bar nadam. Pa prema tome i postupam. Krećem se ledinicom, sve duž nje, istim putom. Na ledinici, u travi, jasno se utisnuo trag mojih stopa. Kad bi slučajno kogod tu naišao, pomislio bi najprije da tuda vodi nekakav put, da tuda — samo tuda, po ledinici, jer odatle pa dalje ne raspoznaje se više trag stopa — neko, a da ga niko ne vidi, nekud hodi a da ni sam ne zna kud. Krećem se tako, sve polako i tiho, i čim čujem huku motora ili do mene dopre razgovor sa druma, odmah se sklanjam za Gredu. Legnem tamo, pribijem se uz stijenu i ćutim, pritajivši dah. Da se Greda tada surva, i ja bih otišao za njom, s njom. Ta mi misao, kad god prilegnem uz nju, nekako dođe i potčini me sebi. I taman bih htio da se pomirim s njom, a pogled me odvuče na drugu stranu. Tu, u procijepu između Grede i ljutog karsta, izdikalo je trnje i izbacilo cvjetove. Bijele krunice s žutim prašnjacima. Ti cvjetovi čim ih vidim, učine da zaboravim na opasnost. Oni me prenose daleko odavde. Uvijek na isti predmet...

Školsko dvorište. Sunčani proljetni dan. Žagor i vriska dječurlije. Škola ne radi, praznik je. Učitelja još nema. Sa sela smo rano došli. Djeca iz varošice odjevena su nešto ljepše od nas. Stidim se svojih novih malih opanaka, prevučenih oputom. Jutros mi ih je sestra kvasila vodom, ali noge nikako da se priviknu na njih. Svako dijete je nečim ponovljeno. Ni na jednom nijesam vidio takve opanke kao na meni. Zbog toga mi je teško i čitavog dana sam tužan. Jedva čekam da sve to što prije prođe. Treba da idemo u crkvu. Lazareva je subota. Svi smo donijeli cvijeće. Tako nam je učitelj juče rekao.

To cvijeće! Koliko mi je muka zadalo. Gdje da ga nađem, kad se proljeće tek pomolilo i gora tek promezgrala. Još juče sam molio sve u kući. Samo moj stariji brat zna gdje sad ima cvijeća. On je čobanin, a školu je završio onda kad sam je počeo. Ove godine idem u prvi razred.

— Kod Grede, vidio sam, ima..., obećava mi brat, vodeći me tamo.

Kad smo stigli, on me ostavi na ledinici govoreći mi:

— Nemoj se primicati Gredi, ja ću sve sam!

Onda se lakim skokom uspeo na stijenu i, verući se po njoj kao mačka, izabra nekoliko kita rascvjetalog zanovijeta. A onda se spusti nekud dolje, niz stijenu. Prepao sam se da ne padne.

— Brato, čuvaj se!, viknuh mu.

— Ništa se ne boj, sad ću ja.

U srcu sam zebao da mu se nesreća ne dogodi. A on se uskoro opet uspuza uz stijenu, držeći se za nju samo jednom rukom, dok drugom bijaše obuhvatio one kite zanovijeti. Spuzavši sa stijene na ledinicu, on radosno dotrča k meni:

— I još nešto sam našao. Vidiš kako sam se izgrebao po rukama, i pokazujući mi ruke isječene tankim bodljikama pruži mi žute kite zanovijeti. Unutra, između njih, bijeljeli su se tek rascvjetali cvjetovi.

— Što je ovo, brato?, pitam ga upirući prstom na njih.

— To su cvjetovi, trnovi cvjetovi, odgovori mi on.

Otada sam ih zapamtio.

Toga dana niko nije imao tih cvjetova osim mene. Ali ja se njima nijesam ponosio. Pogled mi je uporno padao na nove kožne opanke. Nijesam vidio čak ni to kad mi je ona prišla. A kad sam opazio da je tu, u blizini, sav sam pocrvenio. Gledala je u mene svojim toplim, vedrim očima, i smiješila se. Ah, ti opanci! Šta mi je trebalo da ih danas navlačim na noge! Nikako da odvojim pogled od njih.

— Daj mi jedan cvijet...

Prepoznao sam joj glas, ali se nijesam ni usudio da je pogledam. Zbunjeno sam nešto promrmljao i nesvjesno rukom prešao po buketu, nastojeći da izvučem odozgo koji bilo cvijet. U tom sav protrnuh. Trgoh ruku, a na dlanu mi već izbi krv.

— Šta ti je?, uze mi ruku u svoje.

— Ništa, postiđeno odgovorih, to me trn ubo.

— Kako trn?, čudila se ona.

Suze su mi već išle na oči. Povukao sam ruku iz njenih, izvadio jedan cvijet i dao ga njoj. Od suza nijesam mogao ništa da vidim. Istog časa potrčao sam kao lud. Proletio sam kroz dvorište ni na šta se ne osvrćući, a kad sam poodmakao od škole, bacio sam buket i počeo da plačem, jecajući neutješno.

Otada pamtim taj cvijet.

To je bilo tako davno. Čini mi se da je protekla čitava vječnost. To mi

nekako sad kao kroz gustu maglu izlazi iz sjećanja. Java će i to možda sasvim potisnuti.

Ali, eto, ni sada, kad zapravo nijesam siguran ni toliko da bar jedan časak mogu opstati bez bojazni, ne mogu da se odvojim od tih slika. Privučem se do Grede, prilegnem i posmatram trnje i cvjetove, a oni me, kao ukleti, vežu za sebe, i vode već utvrđenim putovima.

Zajedno smo završili malu školu u varošici. Potom smo nastavili da učimo škole. Ona je otišla nekud daleko s roditeljima; otac joj je bio carinski činovnik. Godinama se nijesmo viđali. Možda jednom, dvaput. Sjećam se... Bilo je ljeto, raspust, a ona došla u našu varošicu kod očevih prijatelja. Susreli smo se na ulici, pogledali se, prepoznali, i prošli jedno pored drugog ne javivši se. Drugom prilikom vidio sam je sasvim nenadno, opet u varošici. Sjedjela je na balkonu kuće, — prijatelji njenoga oca imaju najljepšu kuću u varošici, — i vidjevši me kako prolazim žurno ulicom, čudno me gledala, pružajući ruke. Bili smo djeca. Meni se činilo da bi ona željela da što sporije idem, da se vratim, da ne odlazim. A ja sam i dalje obarao oči čim bi nam se susreli pogledi... Potom, pred sam rat, kad smo već prilično bili uzrasli, ona je došla u grad gdje sam još učio školu. Ti dani su bili vrlo burni. Čekalo se samo na znak, pa da sve plane. Noću su bučne povorke išle gradom. I jedne kasne m r t v o v s k e večeri, u tom metežu po ulicama, ni sam ne znam kako, našli smo se jedno pored drugog. Za trenutak zastadosmo, pogledi nam se susretoše, i, dok je sve šumilo i klicalo oko nas, mi smo zaćutali, pružajući ruke jedno drugom. Svjetina nas je ponijela, a mi smo bili nijemi, ne govoreći ni jedne riječi. Išli smo tako dugo; činilo mi se da putujemo nepoznatim predjelima, obradovani, ništa ne govoreći, sve dok se masa ne poče da razilazi. Zastali smo na kraju ulice. Tada smo progovorili.

— Nijesi me zaboravila?, pitao sam, dok mi je glas podrhtavao od uzbuđenja.

— Pitala sam za tebe, uvijek me je poneko mogao tačno obavijestiti odgovorila je gledajući nekud u stranu.

Opet smo ućutali. Šta da je sad još pitam? Toliko bih imao da joj kažem, a, evo, ne znam, čime da počnem. Da je pitam šta će biti s nama, izgledalo bi svakako više nego naivno. Da joj kažem kako mi se nikako nije mogla istrti iz sjećanja, opet bi bilo prilično neumjesno. Šta, dakle da joj rečem? Ona kao da shvata neugodnost mog položaja.

— Pamtiš li onaj cvijetak?

— Koji?, brzo sam upao.

— Trnov, osmjehnula se.

Odjedared sam se bacio u djetinjstvo. Vidio sam je sad sasvim onakvu kakva je bila, mala, čupava, rumena, kad mi je u školskom dvorištu tražila trnov cvijet, a ja, bio jadan i plačevan. O, kako to da ne pamtim!

— I ti se toga sjećaš!, bio sam time neobično obradovan. — Pa ja sam ga onda tebi dao.

— Još ga čuvam — kod kuće, nastavila je.

To me onemogući da joj išta dalje rečem. Ona ga još čuva! A ja sam mislio da je to sasvim predato zaboravu. Kako mi je sad bila bliska, kako sam sad bio malen pred njom. Opet sam, eto, dijete.

— Sjutra ćemo se vidjeti, pružila mi je ruku. Kasno je već, moram kući.

Sjutradan sam lutao gradskim ulicama. Škola je prestala s radom, do daljeg naređenja. Tumarao sam, kao ošamućen, ulicama, ali uzalud. Vojska je odlazila na front. Vojnici su pjevali, na čelu je išla muzika. Građani su ih pozdravljali, a neke žene pored mene plakale su, brišući suze svojim crnim povezačama. Iste večeri, na jednom rasklimatanom vojnom kamionu, otputovao sam iz grada.

Više je nijesam vidio, niti sam išta pouzdano čuo o njoj. Tek toliko što sam odnekud načuo da se ona vratila u varošicu.

A otada se mnogo šta zbilo. Koliko teških sudbinskih zbivanja! Koliko gorkih saznanja! Koliko patnji i napora!...

Ljetos, kad su ustaničke jedinice ušle u varošicu u kojoj smo nekada zajedno učili školu, našao sam se tamo. Varošica sasvim opustjela, nigdje nikog od mještana. Otišao sam do kuće prijatelja njenog oca. Unutra je sve bilo ispreturano i porazbacano. O zidu je, kao čudom nekim, još visila nekakva slika, dok ostale stvari bijahu pobacane. Prišavši bliže zidu bio sam iznenađen onim što mi se ukazalo pred očima. To nije bila slika, već samo okvir. Staklo slomljeno, sigurno udarom, i slika ispala, a pri kartonu što se još držao uz okvir ostao nekakav sasušen požutjeli cvijet. Pogledam, trgnem se začuđen tim, i odjednom ugledam slijepljen, opervažen prozirnom hartijom, trnov cvijet. Da to nije onaj? Čak mi se učini da na njemu još opažam trag krvi! Dolje, tačno pri zidu, kroz polomljeno komađe stakla, vidim pocijepanu, iskidanu sliku. S jednog isječka gleda me njeno oko, s drugom opet drugo, na trećem joj vidim čelo, i sve tako... Šta li im je njena slika bila kriva? Ako su ih internirali, ili pobili, — ko to sad zna, — šta im je trebalo to da rade? Kako su mogli posegnuti nožem na nju, na njenu sliku! I otkud taj cvijet da ostane! Gdje baš sad da ga nađem?... Nijesam u sebi osjetio ni toliko snage da išta dodirnem u kući, — sve je ostalo kako sam zatekao... Bar da mi je kogod znao kazati šta je bilo s njom... Uskoro smo napustili varošicu; više nijesam ni odlazio onoj kući s balkonom, sa kojeg mi se činilo, kad god sam ispod njega prolazio, kao da me i dalje, svojim velikim sjajnim očima ona posmatra, doziva, zadržava da ne odem.

Otišao sam, i klonuo sam. Zima je bila neizdržljivo teška, obrvala me. A onda je nastupilo ono najgore, tako da više ni sam ne znam što sam. Krećem se kao utvara, a noge mi klecaju. Izađem do Grede, a snaga me izdaje. Računam da sam živ, a ne živim. Svakog časa može me nestati. Vara se striko Vaso, iako mi zlo ne želi. Da li ću proći kroz ovo vrijeme? Iglene uši! Tačno je to rekao ali ne za mene... Još da mi nije Grede iznad Đineza, iznad druma kojim sve prolazi. Otac me više ne upozorava da je pogledam kakva je. Sad je znam dobro. Odavno je znam. Ona me čuva. Ona neće pasti kad nije pala dosad... U procijepu, između nje i Krsca, trnje izbacilo cvjetove. Dugo ih posmatram, oči ne mogu da odvojim od njih. Ne berem ih, ali osjećam na rukama krv od uboda njihovih oštrih bodlji. I bratu su mi onda ruke bile krvave. On je sad pod zemljom; pao je sav krvav, izrešetan kuršumima neprijateljskim. A šta je s njom? Možda je i ona pala, isto tako krvava. Možda ću i ja pasti. Ali meni je ipak lakše kad gledam te nevine blijede cvjetove, kad sam blizu njih.

MIODRAG PAVLOVIĆ

Ljubav

Dante: Paradiso XXXIII

Dali su ti svetlost i ruke i seme,
U svetu vetra progledao lik je tvoj.
Ovde od smrti može da spase Vreme,
I Ljubav, sluga njegov, a otac tvoj i moj.
Na polja Ljubavi nek dani nam odjezde;
Znaj da od smrti spaseš sve što podariš njoj.
I ptice i radosti u nama što se gnezde,
Kome nas zovu i šta bi samo htele?
Ljubav, koja kreće sunce i druge zvezde,
L'Amor, che muove il Sole e l'altre stelle.

* * *

U ovo jutro tamnih zidova
Na pustom dlanu samo vetar je živ
Njegovi prsti igraju igru dimova
I lome nad ulicom oblak siv.

Preko slepih krovova, kroz rastrgnuta vrata
Čuje se zapomaže potopljena lađa.
Senke u kutu pakosnim pogledom zjape,
Čoveku iz oka grudva se leda rađa.

Elio Vitorini: IZMEDJU 39 I 41

ILUSTRACIJE LJUBICE SOKIĆ

Ljudi iz celog sveta zajedno se nađoše u planinama italijanskim. I to je bilo jedno partizansko iskustvo: shvatili su da su oni ti uvređeni iz celog sveta. Može li svet iz ovog da izvuče pouku?

Jedna zvezda za sve

Ja mogu da govorim talijanski. Pita me moj prijatelj šta si kazao...

— Ama ne, reče mladić. Bio je to student medicine. Da govorimo engleski, reče on. Bio je gojazan. Melanholično se nasmeši. Sve sam ostavio. Home, kuću. The friends, prijatelje. The girl, verenicu. The town and the life in the town. Sad sam ja in the hills, usamljen. A zašto? Sve to za otadžbinu. On podiže blage oči, koje su molile. Da govorimo engleski.

Stranac koji je govorio talijanski, klimnu glavom. That is fine. And what were you teling?

— Kako? Upita mladić.

Dva stranca se zgledaše. Zatim glas jednog od njih, još uvek onog što govori talijanski, postade ljubazniji.

— Ja sam američki vojnik, reče on.

— Ah, tako? uzviknu gojazni mladić. Ti si Amerikanac. Are you American? On sedaše na zemlji, uz basamak barake. Pogleda onog drugog: A on ko je?

— Australian.

— Australian? uzviknu mladić. Amerika! povika on. Australija! Njegove raširene ruke spustiše se na basamak. Nas je ovde u svemu pedeset devet. I skupljeni smo iz celog sveta. Of all the wide world. Nije li to značajno?

— Yes, reče Amerikanac.

— A iz kog kraja Amerike? Upita ga mladić.

— Oklahoma.

— Gospode! uzviknu gojazni mladić. Oklahoma...

— A ima jedan, dodade, iz Rodezije. Ima jedan Španjolac. Dva Čehoslovaka. Ima jedan Indus. I Sicilijanaca, Florentinaca, Đenovljana, Jugoslovena, Grka. Uvređeni celog sveta. Zar nije to značajno?

— Yes, reče Amerikanac.

Onaj drugi gledao je veče sasvim belo na stenju, i gojazni mladić pokaza prstom. »A on, on je video kengure, the kangaroo...«

— What with the kangaroo? Upita ovaj.

Mladići, u uniformi i bez uniforme, kolahu oko barake, približavahu se, udaljavahu, s rukama u džepovima; a neki se najzad zaustavljahu, naslanjahu se na samu baraku, naslanjahu se na naslagane daske koje su se uzdizale na jednoj strani, ili se pak penjahu na njih, ili bi posedali na zemlju, ili panjeve; zatim, podižući oči, gledahu veče sasvim belo, koje se beše spustilo na stenje.

— Kakvi su oni, ti kenguri? reče jedan od njih.

Gledahu na belo stenje, i jedan drugi reče: »U ovo doba idućeg meseseca, biće već noć.«

— Šta? reče treći. Noć u ovaj čas?

—Biće noć i zima, druže.

— Idućeg meseca?

— Zimi se smrkava i pre pet sati.

— Ali idući mesec, to nije zima.

— Decembar? To nije zima.

— Decembar je jesen.

— Decembar jesen? Isuse! Decembar jesen?

— Čovek iz Oklahome pokaza na Australijanca. »Kod njih, reče on, to je pravo leto.«

I za njega, koji se sramežljivo smešio, ponovi na engleskom svoju primedbu.

— It is not so?

Svi pogledaše u Australijanca: kengure kod njega, i pravo leto.

— Posle, ići ćemo posle u tvoju zemlju, reče jedan od njih.

— What?

— He says, objasni onaj iz Oklahome, they shall come in Australia, after war.

— We shall come, yes, reče gojazni mladić. After revolution. I dodade na talijanskom: Radi toga se mi i borimo.

— Da bismo otišli u Australiju?

— Da bismo išli u Australiju i po celom svetu. Da vidimo svet.

Ljudi gledaju sramežljivog Australijanca koji se smešio, gledahu u njemu svet, a onaj iz Oklahome reče:

— That is fine!

— Svet je velika stvar, reče neko.

Mladić, koji beše skoro lekar, nasmeši se. Beo od sala kao mleko, pušao je da mu ruke vise s basamaka, uz koje beše prislonio leđa, ali, s vremena na vreme, izgledalo je kao da njima daje takt neke muzike. Zatim se nasmeši, i pokrenu desnu ruku tako lagano da je to trajalo pola minuta:

— Vidite li? reče on dvojici stranaca. Do you see? Svi su ovi momci kao i ja.

Pokaza na okolne ljude:

— Sve su ostavili. The home, kuću. The mother, majku. The

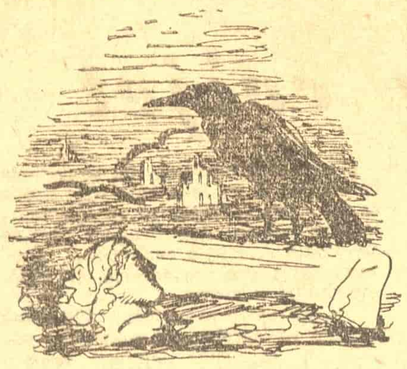

Pustinje

girl, verenicu. A zašto? Sve za svet!

— Why? upita onaj iz Oklahome. Šta treba to da znači?

— Vi ne razumete? Do you not understand it? Reče mladić koji beše još malo pa lekar.

Svi su slušali pažljivo i u dobrom raspoloženju u isto vreme, kao da su znali već ali hoće da znaju još više: da znaju ime stvari.

— Do you not understand it?

I ruka gojaznog mladića stade iznova da daje takt neke muzike. A veče na stenju, sasvim belo, prostiraše se oko logora, na visini; iz doline su se peli glasovi, drveće se rastvaralo u maglu, dole u dolini, žute magle polegle na zelene magle; i nebo beše blago, lako.

Jedan što je piljio u nebo reče najednom: »Eno je«.

— Ko to? upitaše ga.

On pokaza, iznad belina stenja, zvezdu večernjaču. »Katarina«, reče on.

A jedan od njih ustade.

— Ajde da se spremamo.

— Za šta ćeš da se spremaš?

— Idem da se brijem . Hoću da se umijem.

Ostali se takođe digoše, i odoše, po troje ili po četvoro, penjući se najpre prema zaokruženoj visoravni, silazeći zatim prema špiljama, gde počinjahu da se pale svetlosti.

Gradovi sveta

Motali su se tamo amo, tovareći kamenje i pesak po ceo dan, zatim bi seli pored zida, da se malo odmore. Bila je noć, tada.

Hm! reče prvi.

»Hm! oglasimo se mi. Ništa drugo. Nikad nismo govorili. A u planini su se palile svetlosti. Isto i na moru; mi, mi smo gledali, a gore su prolazile mlade devojke, jedan sasvim mali reče: »Hm!«

— Hm! Hm! rekosmo mi.

Ali jedanput veliki reče: »Alikanta!«

Najzad progovorismo.

— Alikanta?

Bile su te svetlosti koje smo gledali, i veliki reče: »Sidnej! Alikanta!«

— Sidnej takođe?

— Gradovi sveta, reče veliki. Štokholm!

Prođoše dve mlade devojke, zaustaviše se.

— Kako ?upita jedna drugu.

Mi im pokazasmo svetlosti.

— Grad!

— Gradovi!

— Gradovi sveta!

Mlade se devojke nasmejaše, ali se ne pomeriše. I veliki reče:

— Manila!

Dve se devojke držahu zagrljene.

— Manila?

Pokazasmo im svetlosti između lišća, i svetlosti i lišće na vodi; pokazasmo im noć.

— Gradovis veta!

— Oh! rekoše mlade devojke. Oh! Manila?

— Pa San Francisko! povika veliki. Svi stadosmo da vičemo.

— Pa Livorno!

— Pa Akapulko!

Pokazasmo jedan drugom rasplinute svetlosti. Mlade devojke, visoke na zidu slušahu nas.

— Arkvata Skrivija! uzviknu onaj sasvim mali.

— Ama šta? Arkvata? upita ga jedan od nas.

— Ja sam tamo bio, reče onaj sasvim mali to je u Persiji.[1])

On drhtaše, mlad po godinama, a ispod nas prolažahu mrtvi čamci. Stari progovori.

— Ja sam, reče, bio u Vavilonu.

Sada je onaj sasvim mali, plakao.

— U Vavilonu?

— U Vavilonu, reče stari. U Vavilonu.

— To, primeti veliki, to je grad iz drevne starine.

— A ja, reče stari, nisam li ja dovoljno starodrevan? Bio sam ja u njemu, dodade on, u svojoj mladosti.

— Ali, reče veliki, sad je taj grad izgubljen.

— Sve je izgubljeno, odgovori stari.

— On je pod peskom, reče veliki. Ima vekova otkada je mrtav. Stari uzdahnu.

— Ah, da! odgovori on. A bio je jako lep! Bilo je toliko svetlosti u njemu!

— Tu, mi prestadosno da govorimo.

Milano, 1939

Pustinje

Usred grada bila je pustinja, i ja sam bio tamo: godinu dana sam proveo tamo.

— Usred grad pa pustinja?

— Po sredini samoga grada.

Igrali smo karte, sve uz razgovor. Četiri čoveka; pušili smo i imali smo u rukama kečeve, kraljeve i žandarme.

— Kažeš: u gradu? Usred grada?

— Tako je kao što sam ti kazao: bilo je grada na severu, grada na zapadu, na istoku, a isto i na jugu. Vetrovi su duvali na trgovima, na ulicama.

— I to je bila pustinja?

— Pustinja. Bio je to kamen i prašina, s po kojim bokorom pelena; to, i nema vode, ni gavranova.

— A guštеri?

— Ni guštera.

— I nema svetlosti preko noći?

— Nema. Zvezde.

Pogledasmo se. Na sto pade karta. Pade i druga, pa još druga. Odnese Napuljac.

— Dakle, bila je mnogo velika?

— Nije se znalo. Imaše razbacanih kostiju od životinja.

— Prava pustinja.

— I video sam tamo ruševine od kuća.

— Od ljudskih kuća?

— Od ljudskih kuća. Sobe.

— Ah!

— A ti, jesi li ti bio?

— Godinu dana sam proveo tamo.

— A išao, kako si tamo išao? Tramvajem?

— Ne, taksijem. Imao sam prtljag sa sobom.

— I to je bila pustinja?

— To je bila prašina i beo kamen.

Hrvat položi na sto karte i zagnjuri čelo u ruke. Mi ostali, mi zadržasmo karte u rukama ,bez igranja. Pikova dama beše na stolu.

— Bože! reče Hrvat. Ja je vidim.

— Ti vidiš pustinju?

— Vidim je. Ruševine i patrljke od drveća, i šine i pragove, i izgorele kosture od vozova...

Mi ispustismo karte.

— Ti govoriš o nekoj drugoj pustinji?

— Ne, to je ona ista.

— Zemlja ima samo jedno srce.

Napuljac pljunu i pokupi karte. On obori glavu.

— I kod nas ima pustinja, reče on. To je jedno polje, ograđeno zidom od suvog kamenja, i ni travka tu ne raste, i oni što prolaze tuda, krste se, i ljudi to mesto zovu pustinja. Ono je u sredini mnogih drugih polja, među maslinama.

Ponovo zapalismo cigarete.

— Vidim je, reče Hrvat. Ah, vidim je. To je sasvim ko sada, i to je pustinja.

— Nema patrljaka od drveća? Nema sažeženih kostura od vozova?

— Ne. Još gore. Sve je ko ovo sad. Ima i ljudi koji idu. I mi smo tu, što igramo karte. I to je pustinja.

Beše u sobi jedan što nije igrao. To je bio Španjolac, i on nikako nije ni reč kazao; žvakao je duvan koji uzimaše iz džepa, u parčadima.

— Pustinja je duboka, reče on.

Šta je hteo da kaže? Okrenusmo se prema njemu i čekasmo.

— Pokriva me, reče.

— Pokriva te?

— Ja sedim a ona me pokriva. Žvacem duvan a ona me pokriva. Ne mogu ispod nje da izađem.

— Ta šta! reče Napuljac.

— Visoko je nada mnom, reče Španjolac.

Napuljac se nasmeja, sam, i samo sebe ču. Ostali ustadosmo.

— Ah, lepe nekadašnje pustinje!

— Ah, ova pustinja!

Gradovi sveta

Elio Vitorini, koga pretstavljamo našim čitaocima ovim nadahnuto napisanim crticama iz ratnih vremena, jedan je od najistaknutijih pisaca savremene italijanske književnosti. Rođen je u Sirakuzi, na Siciliji, 23 jula 1909. Pohađa tehničku školu; sin železničara, već u svojoj sedamnaestoj godini odlazi od kuće da nađe sebi posla. Radi kao službenik građevinskog preduzeća u oblasti Trsta i Gorice, potom kao korektor jednog dnevnog lista u Firenci. Jedan njegov članak o evropskoj kulturi i drugi jedan napis o ratu u Španiji izazivaju buru negodovanja u fašističkim književnim krugovima. Otpuštaju ga iz službe. Izdržava se prevodeći Lorensa, Edgara Poa, Kaldvela i Foknera. Njegov roman »Razgovor na Siciliji«, protiv koga se digla celokupna fašistička štampa, povučen je iz prodaje. Bavi se aktivno politikom. Učesnik u italijanskom pokretu otpora u 1942—1945, hapšen, zlostavljan i proganjan, on prelazi u ilegalnost. Posle oslobođenja postaje urednik milanskog časopisa »Il Politecnico«. Aktivni učesnik u kulturnom i društvenom životu savremene Italije, Elio Vitorini donosi sa sobom žar, smelost i savesnost naprednog intelektualca i književnog stvaraoca. Njegova polemika sa Palmirom Toljatijem o položaju i ulozi naprednog književnika u savremenom društvu izazvala je veliko interesovanje kulturne javnosti u svetu.

Dela: Malograđani (Picola borghesia, 1931); Putovanje u Sardiniju (Viaggio in Sardegna, 1934); Crveni karanfil (Garofano rosso); Razgovor na Siciliji (Conversazione in Sicilia, 1941); Ljudi i neljudi (Uomini e no, 1945); Simplon namiguje Frežisu (Il Sempione strizza l'occhio al Frejus, 1947).

— Pa pesak, što se iskri!

— Ogromno sunce!

— Dani marša, dugi dani!

— Imena mesta kuda treba stići!

— I oni što su se tamo gubili, i umirali.

— Umirali od žeđi...

— Ah, lepa pustinjo nekadašnja!

— Pustinjo lepa!

(Milano 1940)

Radio solo

Ljudi su ulazili, dolazeći iz mraka i iz snega; a tamo, bilo je da se pije.

— Eh! uzvikivali su veselo.

Lica su ponovo oživljavala na jakoj svetlosti, lica su se smejala, sa očima ložača i mrkih medveda, posle čekanja podno zatutuljenih fenjera uličnih, svake večeri i svake godine, i svuda.

— Džina! vikahu oni. Džina!

Neki su hteli prosto jabukovače, i bili su veseli, bučni. Čovek za kasom smejao se s njima.

— Džina! reče najdeblji među njima.

Pili su i zatim se smejali, a za poslednjim stočićem jedan čovek i jedna žena sedeli su nemo.

— A oni tamo, šta oni rade? Pitaše debeli na uho čoveka za kasom.

Žena i čovek sedeli su dugo vremena, od početka večeri do poznog sata. Pred njima behu dve šolje kafe, nedirnute. Oni nikako ne govorahu.

Ili je izgledalo da ne govore.

Ponekad bi se ona sagnula za šoljom a lice joj bilo kao u nekog koji nešto kazuje. Čovek takođe izgledaše kao da nešto kazuje. Ali šolja s kafom, crnom jezom, ostajaše vrške puna, i dugi sati prolažahu, a oni su stalno ćutali.

— A oni tamo, šta oni rade? pita debeli čovek za kasom.

— Ono! Odgovara čovek za kasom.

Muštерije su ostavljali konje, koji su se pušili, to behu grdobe ispod fenjera i iz snega. Smejali su se na jakoj svetlosti, gromko su poručivali džin, i čovek za kasom smejao se s njima.

— Džina! vikaše debeli uza smeh.

Bili su bučni, s očima zimskih životinja.

I radio je krčao u sobi iza dućana, uvek bez reči i bez muzike.

— Šta se to tamo dešava? pitahu gosti.

— To je neki tip, odgovara čovek za kasom. Neki tip koji traži stanice.

— Tip koji traži?

— Šta traži?

Gosti se nasmejaše.

— Mislim da on traži, reče čovek za kasom, kineske zemlje.

— Ja. ja mislim da on traži pakao.

— Džina!

Svi su se smejali. Zatim se debeli nagnu preko tezge.

— A oni tamo? pitaše on. Šta oni rade, oni tamo?

Radio je kreštao: žalosna krčanja su dolazila iz istrošenog vazduha, i nigde ni reči ni muzike. Tiho u početku, u prvim časovima žene i čoveka za stočićem, zatim se kreštanje pojačavalo, pojačavalo, gromovito.

— Pa dosta već! povika čovek za kasom u pravcu sobe iza dućana.

Blag glas odgovori otuda:

— Trenutak jedan, molim vas.

Beše dockan: vreme kad se zatvara; žena i čovek ustadoše a da nisu ni pili ni govorili. Odlazili su između glasova koji su ih pratili.

— Ono! reče čovek za kasom. Derale su se te vesele grdobe, ti mrki medvedi.

— Džina! viknu.

I najdeblji među njima: »Džina!« I smejali su se.

— Od čega se pravi džin?

— Od venje, ja mislim, odgovori čovek za kasom.

— Od venje?

— To je kao čempres, venja.

— Ne, to je kao lavorika!

— Raste na morskoj obali.

— Raste na mesecu.

Smejali su se. I uvek poneko pitaše za radio: »Ali tamo, šta se tamo dešava?«

A najdeblji među njima: »A oni tamo?«

Pitao je uvek povodom žene i čoveka za stočićem: »Šta oni rade, oni tamo?«

A čovek za kasom mahao je glavom.

— Ono!

Dođe još konja i automobila koji su se pušili; dolažahu; a čovek i žena sedahu nemi za stočićem; radio krčaše.

— A zašto se džin pravi od venje? pitahu.

— Od čega bi trebalo da se pravi? upita čovek za kasom. Gosti se smejahu.

— Od borovine, na primer.

— Od primorskog bora. Od bora sa ostrva.

Otegnuta jeka izide iz radija; to nije više bilo krčanje, nego otegnut, silan jecaj; jedno ogromno jadikovanje.

— Šta je on to našao?

Postadoše teško ozbiljni, naglo; jedan beše i bled.

— To li je ta njegova Kina?

— Šta je to našao?

Čovek za kasom pogleda prema sobi iza dućana, nazre ono lice: belo, ushićeno. A tužaljka se produžavaše, mogla je da nikad ne prestane, dolazila je iz vazduha zemaljskog.

— Kog je on to đavola našao?

Žena i čovek se behu uzeli za ruke. Svak ih je mogao videti. Kršili su prste,

— Ono! odgovori onaj za kasom.

I slegnu ramenima. »Ono!« odgovori on.

(Milano, 1941)

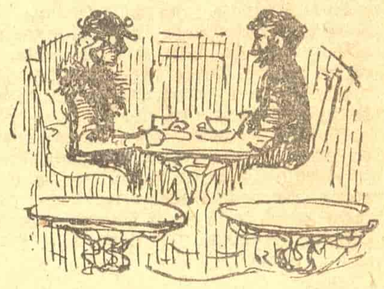

Radio solo

Risto RATKOVIĆ

Igračka pred Parizom

Nikad nisam ozbiljno nameravao da svoj dvogodišnji boravak u Francuskoj, i to boravak u jedno izuzetno vreme — pred nemačku najezdu i pod tom najezdom — iskoristim u smislu književnom. Kad mi se pružila prilika da odem u tu zemlju, prva mi je i najjača želja bila da je doživim, za svoje lično zadovoljstvo. Moja radoznalost nije imala ničeg literalnog. I, budimo iskreni, imao sam u Francuskoj više čulnih nego mentalnih senzacija. (U Luvru sam, na primer, nekoliko puta zaboravljao na ručak, ali nisam ništa beležio, niti se čak dovoljno interesovao za imena i vekove).

Svako novo mesto, selo ili grad, gde bih prvi put došao, morao sam, tako reći, da svarim da bi mi njegova stvarnost, dotle uvek preuveličana, postala normalna, da bih se saživeo s njom. To su varenja prvih utisaka, kao i kod hrane, lakša ili teža.

U Rimu sam se mučno osećao pred njegovim fašističkim delom arhitekture, pred onim nadmenim i surim zgradama, koje su došle tu nepozvane.

Ni u jednom delu Pariza nisam se osetio kao došljak. Bile zgrade i ulice male, osrednje ili velike — sve su pitome i ljupke. Pitao sam se nije li praslika Pariza bila već izvesna u mojoj duši. (Pored ruske literature najradje sam čitao francusku, istorija te zemlje me privlačila, vesti o njoj radoznalo sam čitao, gubio se na stranicama pariskih romana, voleo sam je već i po srpskoj tradiciji: u vreme Krfa i Soluna bio sam osnovac...) Ako od svega toga i ima ponešto, važniji razlog je u samom objektu, u pariskom liku, u njegovom pripitomljenom kamenu, u ljupkim linijama i bojama.

Nekoliko sati svega trebalo je pa da osetim da sam već u drugom svetu. Pre svega, učtivost. Ne znajući zašto, setih se gvožđa. Ali odmah — pa da: onaj Nemac na granici, kontrolor u vozu. Bio je ipak i on učtiv, i pored upravljene ruke: ht! Htedoh nekoliko suvlšnih maraka da bacim kroz prozor, a on reče da je bolje da ih zadržim. Toga trenutka bio sam se ipak setio gvožđa.

Francuska učtivost je drukčija od svih na svetu. Nije to patina, ispod koje tinjaju mračne sile. Francuska učtivost nije demonstrativna. Ona vas ne zadužuje.

*

U Lilu sam ostao sa službom. Prolaze dani, prolaze nedelje — po čitave nedelje kiša! — a ja još uvek varvarski tužan u civilizovanoj sredini. Tu je sve u redu, svaka stvarčica na svome mestu. Ljudi kao da unapred znaju šta će jedan drugom da kažu, ili da odgovore. Iako su vrlo govorljivi.

— U ovom narodu nema mistike, reče mi kolega. Vidite li vi da je njima sve jasno?

— A ove crkve? Ima ih...

— O, ima Francuza jako pobožnih.

— Možda iz nekog praznog očajanja.

Naših rudarskih i poljoprivrednih radnika u jurisdikciji lilskog Konzulata bilo je nekoliko hiljada. Skoro sve sami Slovenci. Dolazili su da produžuju pasoše. Poneki pa i da mole za posredovanje kod francuskih vlasti. Nesporazumi oko isplate, zakidanje naknada za telesnu povredu na radu. Pa i nasilja. Neki farmer mlatnuo vilama radnika na livadi. Drugi silovao malu Slovenku.

Nekako su smešno grubi ti seljaci francuskog Severa. U jednom raspusnom lokalu napravište glupavu tarapanu. Tako su se kreveljili i poživinčavali da bi se naši gejaci postideli toga. Pa ipak, ne pade ničija golema para, i nijedan se nos ne okrvavi.

Francuske vlasti poštuju formalno pravo slobodnog građanina. Proteran jedan naš radnik zbog učešća u generalnom štrajku, ostavio u okolini Lila ženu Francuskinju sa detetom, pisao joj iz Dalmacije, ona odgovorila jedanput ili dvaput, pa prestala. I on sad pita nas za njenu adresu. A mi, ni pet ni šest nego akt prefekturi: da se adresa gospođe te i te, supruge toga i toga, dostavi generalnom konzulatu kraljevine Jugoslavije. A Francuzi nama, ni pet ni šest nego da pričekamo hoće li gospođa pristati da nam se njena adresa saopšti.

Pitam jednog svog prijatelja iz kafane, metalca Leonsa, zašto pije taj prokleti perno (neka vrsta mastike), a on mi, s prizvukom uvredljivosti, odgovara: »Zašto?« Intonacija odgovora značila je s kojim pravom se ja mešam u njegov ukus.

Lil! Naizgled skroman grad. Najbogatije mesto na Severu, a nekako u se povučeno. Tipična Francuska je sigurno iza zatvorenih vrata. Iza teških zavesa koje se razmiču pred ručak. Iza glomaznih kapija sa drvorezom koje se otvaraju samo svojim ljudima, magnatima i velikim damama, mamurnim konsulima velesila .Retko u ovoj zemlji ima grada u kome, pored vidljive, ne bi postojala i nevidljiva Francuska, ona što se sa sudajama domunđava.

A Francuska slika je i ovo: radnik sa đubretarskim kolicima, u njima ceo nameštaj, pored njih žena sa decom; izbačeni iz stana, sele se...

I dođoše veliki događaji. Septembar 1939. Nemačko-sovjetski pakt. Merci!

Francuska se usplahiri, kao krava pred klanicom.

A bilo je i ljudi koji su to pozdravili. Živeo mir! U listu »Ce soir« Luj Aragon piše uvodnik »Vive la Paix!« Aragon gleda u sat i kaže pretsedniku Daladjeu da bi još mogao stići na aerodrom. Avion za Moskvu... Da se mir proširi, učvrsti...

Ništa nisam mogao da predvidam, bilo mi je čak i odvratno da išta predviđam. Ali sam po tonu, po onoj francuskoj brbljivosti ,osetio koliko je zelen Aragon pred podmuklom stvarnošću tih sudbonosnih dana.

A onda... sve brže i brže...

Opšta mobilizacija...

*

Kako je Lil sasvim blizu belgijske granice, naš se konzulat preseli u Mondidije, varošicu od petšest hiljada stanovnika, pola sata vozom od Amijena.

Amien. Grad kao i svi stari gradovi Francuske. Neprovetrene naslage prošlosti. Nezaboravni su neki nazivi ulica. Rado sam prolazio kroz ulicu Sedam Leševa Bez Glave.

Ako imate para, u svakom mestu Francuske lako se snaći, lako se ugnijezditi i opasati prijatnom atmosferom.

Često sam odlazio u Pariz. U početku me najviše zanimalo kako je tamo sad, u ratu, u tobožnjem ratu, za razliku od mirnodopskog »grada svetlosti«. Danju se ta razlika ne vidi, osim po nekim sitnicama. Neke dame nose o ramenu gas-masku, u naročitoj, ukrasnoj kutiji. Industrija luksuza pružila šapu i na to. Vide se na ulicama sandučići s natpisom: ubacite cigaretu za armiju. Dakle, bogata Francuska, velika kolonijalna država, prosjači za svoju vojsku. A ko daje? Svakako ne oni koji se voze svojim kolima.

Pc varijeteima oficira više nego obično. I programi su osveženi. Desetak nagih devojaka, s klupkom ispod trbuha, izlazi na pozornicu, pletu brzo i pesmom objašnjavaju kako one to spremaju vojnicima džempere za zimu. Odlaze najzad, da pogledamo »pozadinu fronta«.

Pariz ostao Pariz. Noću samo što su ulice poluosvetljene. Ogledalskih salona, inače, na pretek. Šetaju negde devojke po patosu, po zidovima, po plafonu. (Nisu potpuno nage: imaju na sebi đerdan i cipele s visokim potpeticama.) Ako dosadi, ima i drugih fantazija.

U varošici svaki dan po desetak vazdušnih uzbuna. Često šetam između livada, pucaju u nedogled prostranstva: zar zaista nema na zemlji mesta za ljude...

U jednom restoranu slušam radio. Nisam sam. Tu su i dvojica iz milicije. I jedan učitelj. Govori izdajnik iz Strasburga, Francuz. Opominje majke svoje domovine da ne šalju sinove na klanicu. Živi se vratiti neće. Ljudi iz milicije ništa. Učitelj rojalist, učtivo se buni. Pa onda meni:

— Čudna je Francuska postala. Vidite li vi ovu blesavu slobodu? U ovo vreme! Ja vas uveravam, gospodine, naša zemlja može u neodređenoj budućnosti postati najreakcionarnija i najkatoličkija zemlja na svetu. Da, možda će Francuska u tome potražiti izlaz.

Jednog dana oko podne naiđe čudna povorka, dvoje po dvoje. Neprijatno beše gledati tu svrstanu gomilu u pokretu: sve sami odrpanci. Ljudi i žene u traljama, lica unakažena. Idu glavnom ulicom, zaustaviše se pred opštinom, povikaše stoglavim zarđalim glasom: Hleba!

— Quelle canaille! quelle canaille! (Ah ološa! ah ološa!), javi se kraj mene učitelj rojalist. Metnu mi ruku na rame:

„Četvrta godina" — novi roman Jakova Sekulića

NOVAK SIMIĆ

Jakov Sekulić nije početnik u književnosti, već radi u njoj punih dvadeset godina, i prije rata izašla su mu tri romana, od kojih je jedan iz života pekarskih radnika »Mi pečemo kruh« izlazio u nastavcima u Galogažinoj »Literaturi«. Sekulić je radnik-pisac i jedan je od malobrojnih naših predratnih pisaca koji je došao u književnost neposredno iz proletarijata. Upravo zato treba imati razumevanja za njegove izražajne i stilističke poteškoće, za izvjesnu zanatsku nespretnost, koja je potekla iz pomanjkanja uslova sistematskog obrazovanja i kulturnog uzdizanja, a što je razumljivo vezano sa teškim prilikama u kojima je Sekulić živio. Ova napomena možda će ponekome izgledati i suvišna; napisana je međutim zato što je, prilikom izlaska ovoga novog Sekulićeva romana, jedina opširnija recenzija koja je pretendirala na ozbiljnost (Djuka Šnajder u »Naprijedu«) puna baš zamjerki sa te strane, ostavivši ovdje na stranu recenzentovo mitingovanje.

Roman »Četvrta godina«, kako mu i naslov kaže, opisuje tzv. Endehaziju zapravo Zagreb u četvrtoj godini rata, ljude, događaje i prilike gledane kroz prizmu ustaških zatvora, zatvorskih ambulanti i bolnica. Opisana je i neposredna okolica Zagreba, koja je već poluoslobođena teritorija, provincijski zatvor u B (valjda u Bjelovaru), dana atmosfera Đorđevićeve ulice i Savske ceste. Četvrta godina rata, četvrta godina ustaške nazovi države je godina poraza, definitivnog sloma fašističkog pohoda na slobodni svijet. U toj godini tj. 1944, već se ljulja treći Rajh i hitlerizam, tutanj njegovog pada već se osjeća i strah poraza, sloma, ma koliko se krio i zataškavao, prenosi se od rukovodstva i na one male i sitne. Ta psihoza straha od neumitne narodne osvete, osjećaj propasti još je veći i jači na malom otočiću — državi za koju se govorilo da se prostire od mitnice u Černomercu do mitnice u Dubravi. Zapljuskivano talasom narodne revolucije, koja je sveopća, ustaštvo se trza, i kao svaki nasilnički režim u svom strahu i očajništvu počinja sve veće krvave nepodobštine, da opet zakunja u letargiji nemoći i jalovog bijesa. Bijedno, jadno, kukavno, bez okosnice u samom sebi, ono kao i svaki takav sistem koji se osniva na sili, a ovom prilikom na sili tuđega oružja, tj. njemačkoga, kad je ta sila uzdrmana, kad pada i ide nizbrdice ono se trza, i u svom trzanju, predsmrtnoj agoniji zvijeri, udara i grize i propada, gušeći se u krvi.

U svom romanu Jakov Sekulić pokušao je da ovaploti tu atmosferu, da prikaže agoniju zvijeri, da prikaže zdrave narodne snage koje se baš u njenom kavezu bore da čim prije ona padne. Kroz mnogobrojnu galeriju ličnosti, koje prolaze kroz ustaške zatvore, on opisuje borbu malih, dobronamjernih ljudi, koji često i nisu dovoljno idejno osviješteni, ali koji znaju i osjećaju da zvijer treba uništiti i svojim skromnim silama, žrtvujući i ono što je najdragocjenije, tj. svoje živote, bore se protiv nje i zadaju joj udarce. Time je ujedno naglašena i jedinstvenost, monolitna snaga čitavog našeg naroda u nepoštednoj borbi protiv fašizma. Uprkos najkrvavijeg terora, patnji i muka, čitav narod je jednodušno u ustanku, kako oni koji se bore s oružjem u ruci, tako i oni koji su još pod okupacijom, boreći se u podzemnom radu skupljanjem materijala, namirnica i oružja. Sve se to osjeća u Sekulićevom romanu, opipljivo je, dato često uvjerljivo i živo.

Sekulić nije svoje ličnosti dao shematski, jednostrano. On je nastojao da ih izdiferencira. One nisu sve na jedno brdo tkane, već su raznolike kako je to i stvarno bilo. I kako među samim zatvorenicima ima ljudi pozitivnih, svijesnih i odlučnih, a opet ima i smetenjaka, zalutalih, običnih suputnika, ljudi s osjećajem za pravdu, a kakvu i koju to oni ne bi ni sami znali kazati, ljudi i neodređenih, pa čak i provokatora, kukavica, tako je opet umio čak i kod ustaških stražara pronaći ljudskih osobina nagiašavajući da su to dobrim dijelom bili mali ljudi koje je zahvatio veliki uragan i ponio na tu stranu. Mnogi su svijesni toga i gledaju da ga se u zadnji čas otarase, mnogi, a naročito referenti i veće šarže, iživljavaju se u strahovladi i krvološtvima. Sekulić je znao to zapaziti, kao i korupcionaštvo, pljačkašku crtu tog režima, psihozu »poslije mene potop« krvi, krađe, pijančevanja i bludničenja.

Nedostatak romana je da ova atmosfera straha, krvi i kukavičluka s jedne, a narodnog otpora, požrtvovanja i pregalaštva s druge strane, nije dana analitički, osvijetljena i iznutra, već samo izvanjski, kroz govore i postupke ličnosti koje se ne daju direktno u dinamičkom rastu, već se naknadno, tj. u samom zatvoru, odnosno u ambulanti i bolnici, pričaju. Ujedno i glavna ličnost, Lovro-Martin, Plavšić, nije dovoljno jasna i određena, što ide na uštrb kompozicije romana. Martin Plavšić je u dobroj mjeri ono što se kaže neizvjesna ličnost, pa čak i bezbojna i siva ličnost, dobrim dijelom apstraktna. Pisac se nije svagdje dovoljno od nje udaljio da bi je mogao u cjelini sagledati i oživotvoriti; ona je fragmentarna, satkana od ulomaka koji se ne slivaju u jedinstvenost (pa makar neizvjesnosti i bezbojnosti, sivila), već strče izolovano, ostaju sami za sebe. Postupci tog lica dobrim dijelom su nedovoljno opravdani i rastumačeni, nisu uvjerljivi, pa čitalac i kad završi roman ostaje u nedoumici i pita se: tko je najposlije taj Martin Plavšić i šta se krije iza njega; dobronamjerni malograđanin, radnik socijaldemokrata ili poluintelektualac? Sekulić je barem tu trebao biti jasniji i određeniji, a time bi glavni junak u karakterizaciji odmah bio čvršći. Da se krivo ne razumije! Ovdje se ne tvrdi da takvih, samih po sebi bezbojnih, neodređenih ljudi, a koji imaju osjećaja za pravdu, i koji su se na svoj način borili protiv fašizma, i koji su bili dobronamjerni a u biti zbrkani i smeteni — nije bilo. Naprotiv bilo ih je pa čak i podosta. Zamjerka je Sekuliću da kad je već zahvatio ovakav tip da ga je trebao dati što svestranije, životnije.

Dok tako stoji s glavnom ličnosti, sporedne ličnosti date su kako je već naglašeno, živo, neposredno i uvjerljivo. Međutim, treba ovdje istaknuti da su naročita slabost Sekulićeva rezoniranja i umovanja njegovih junaka, iza kojih se osjeća autor a ne oni. Ta umovanja su katkada tako naivna da su prosto za čuđenje. Prigovoriti bi se moglo i opisima koji su mahom razliveni, a katkad i žurnalistički površni.

Pa ipak, kako je to naš prvi roman iz vremena okupacije, i uprkos mnogim nedostacima, vjerno nam ocrtava to krvavo vrijeme, prilike i događaje, humanistički toplo i ljudski pisano —, pa samim tim znači i ozbiljan doprinos našoj savremenoj prozi.

Zbirka crtica JANEZA VIPOTNIKA

»Cankarjeva založba« — Ljubljana izdala je zbirku crtica iz partizanskog života »Iz zavke« od Janeza Vipotnika.

Sedam Vipotnikovih kratkih crtica, koje nemaju pretenzija »Velikog teksta«, odlikuju se težnjom da se oblikuju karakteristična osećanja koja su doživljavali naši borci u logorima, bitkama, zasedama, hajkama i pri prenosu ranjenika. Fizički napori boraca majstorski su prikazani u velikim crticama jednostavnim i škrtim izražajnim sredstvima. Autor je uspeo da izrazi i kolektivna osećanja čete, bataljona i brigade u raznim akcijama i položajima.

Skoro sve crtice deluju kao isečci iz života ili mozaici. Autor nas uvodi među partizane, prikazuje njihova junaštva, ali je u opisivanju i objašnjavanju pojedinih ličnost tako škrt da nam njihove sudbine, tek što nas privuku, opet izmaknu. Izgleda da Vipotnik u prvom redu misli na fabulu, na opis pojedine akcije, a manje na čoveka, učesnika u toj akciji. Na momente izgleda da se autor služi suviše hladnim, objektivnim realističkim metodom koji ne dopušta osećajnom životu da dođe do reči, i dosledno se drži spoljnjeg okvira koji je sebi postavio. Zato njegov tekst ponegde deluje kao interesantno, ali skoro isključivo dokumentarno gradivo.

U celini u Vipotnikovim crticama, uprkos disciplinovanom, objektivnom ali suviše hladnom opisu, ne možemo da osetimo pod partizanskim uniformama žive, punokrvne ljude kako se formiraju u istinske karaktere. Autoru je, međutim, uspelo da izrazi neka tipična osećanja i raspoloženja, značajna za partizanski život.

Zbirku je ilustrovao France Mihelič. Naročito uspeli su groteskni likovi »osvajača« koji beže, crteži koji prikazuju prelaz preko reke i drugi. Knjigu je opremio Milan Mikelič.

Slobodan Marković

Tri metohiska akvarela

Malo snega na stenju i krik u daljini.
To se čobanima vuk razjaren čini.

Nad Rugovom burnom u nebu bez granja
oblak, prvo jagnje, zelen pašnjak sanja.

A jedna žena kao prošla zima
na samaru starom put Gusinja klima.

I svu je skriva povezača crna
od izvora gorskih, od očiju srna.

* * *

Više nema šume dobrog, šumnog žira,
što je zrila nekad pokraj manastira.

Samo kao spomen iz detinjih dana
biju dva tri mlaza vedrog šadrvana.

Biju dva tri mlaza, a bliješte krstače
pod kojima tiho baka moja plače.

Plače tako tiho baka od davnina
i u ime oca i u ime sina.

* * *

Magarac pred mlinom na džakove čeka.
Odneće ih kasno u brda daleka.

Ali pre svega i iznad svih stvari,
tamo gde se zadnje rumenilo žari,

magarcu se čini da ga mami seno,
pa trže iza sna prelju i vreteno.

I gle, iza mlina gde gust vrbak snuje
jek njegove žudnje do neba se čuje!

Tri muzičke impresije iz Pete ofanzive

Uspinjali smo se žurno uz Maglić kozjim stazama, a bombarderi, »pikavci« i štuke tražili su nas uzaludno, sipajući vatru, onako od prilike, po golemoj planini. Otkopavali smo snijeg, spremljen ispod naslaga zemlje, nosili ga u šatorskim krilima i topili u posljednjem preostalom kazanu.

Pala je noć. Plamsale su vatre na šumskoj visoravni ispod vrha planine. Daleko u jednom kutu zemlje udaljeni od svijeta! Ne! Nismo bili udaljeni od svijeta. Svijet je bio ovdje. Najbolji ljudi zemlje okupili su se na toj planini. Vrhovni štab, štabovi udarnih divizija; borci — svi spremni na najteže i najslavnije dane naše epopeje, njenog najdramatičnijeg poglavlja — Pete ofanzive.

Odsjaj vatre igrao je po izmršavljenim, neobrijanim licima boraca. No oči nisu bile umorne. Sjale su, a uz svirku harmonike razlijegalo se šumom:

»Nastati će novo doba,
Matija Ivaniću!
Ustati ćeš tad iz groba,
s tobom u boj poći ću«.

Iskre su letjele prema svodu od krošanja, sjali su stupovi stoljetnih bukava, treperile su grančice i lišće od topline vjetra. Osjećali smo se snažnima u našem domu, u našoj nadsvođenoj dvorani koju smo ispunjavali svojim pjevanjem, — u šumi.

*

Prošla je jedna mučna i tjeskobna noć. Poslije silaska sa Maglića uz prolom oblaka, došao je težak uspon kroz divlje klance iznad Mratinja. Pod pljuskom kiše vukli smo se vododerinom, sigurni da u mrkloj tami nećemo skrenuti s puta jedino po tome, što smo gazili po vodi koja je tekla preko oštrog i klizavog kamenja.

Prolazio je dan, pun kiše, vjetra i magle na katunima kod Vučeva, prošao je još jedan napad bombardera u suton. U polumraku zaustavila se kolona na pašnjacima vodom natopljenim, na tromeđi Crne Gore, Bosne i Sandžaka. Kroz maglu je sipala sitna kiša.

Kako je došlo do pjesme, ne znam. Ali provalila je kao bujica:

»Budi se istok i zapad,
budi se sjever i jug...«

najednom spontano iz svih ovih ljudi, umornih, prozeblih, gladnih i bosih. Rasprostrla se pjesma, snažna, neukrotiva, veličanstvena.

*

Žurila je u kišnom predvečerju na Zelengori beskrajna kolona izmješanih jedinica, boraca, ranjenika, bolesnika i komore pod pravom kišom mitraljeskih zrna što su fijukala oko glava, stresala lišće i grančice sa drveća i suhim kljucanjem zabadala se u debla drveća. Pri svakom rafalu bacali smo se svi na mokru zemlju, i onda za čas, brzim koracima, nastavljali do novog rafala.

Kroz kolonu su neprestano strujala naređenja šapatom: ...»Tišina!« ...»Požuri!« ...»Tišina!« — Neprijatelj je u blizini!...«

Kolona je zaobišla jednu uzvišicu i kiša metaka oslabila je. Ali opasnost nije minula.

U blizini se najednom čula glasna pjesma. Svi su u čudu, sa iznenađenjem i negodovanjem, pogledali u pravcu jedne grupe drveća na čistini odakle se čula ta pjesma. Sjedjela je tamo grupa partizana i partizanki, umornih i iscrpljenih kao i svi ostali. Pjevali su nekim bijesnim prkosom, kao u nekoj groznici, u transu. Uza sve opomene, nisu prestajali da pjevaju.

Ta slika se ne može zaboraviti. Partizani, zdravi i oni ranjeni, išli su žurnim korakom, posrćući i spotičući se, već na kraju svojih snaga, pokisli, poderani, čuvajući se da ne progovore glasnu riječ, a ovdje sjedi grupa istih takvih i pjeva svom snagom, svom dušom.

Kao silni borbeni signal, kao divlja prijetnja samoj smrti što je vrebala na svakom koraku orilo se:

»Crne horde nas ne plaše,
krv herojska u nam vri.
Mi ne damo zemlje naše
da je gaze fašisti...!«

Nikola HERCIGONJA

TRAGAMO

Piše:

(Crtež Džumhura)

IVAN IVANJI

Stojimo pred formiranjem književnih grupa, verovatno i pred pokretanjem novih časopisa koji će biti izraz stremljenja nekih pisaca da osvoje nove lepote. Još taj proces nije započeo, a već se čuju umesne primedbe o opasnosti u kojoj se mlada generacija pisaca nalazi zbog uticaja »buržoaskog dekadentizma«. Na jednom od prošlih sastanaka Udruženja književnika Srbije pokušaji nekih mladih pesnika, a posebno pesme u zadnjem dvobroju časopisa »Mladost«, nazvani su »antiljudska buncanja«.

Pokušao bih sa stanovišta mladog pisca, za koga se zaista nešto drugo ne može reći nego da traži, da objasnim zašto je pošao u potragu za novim lepotama, od kuda mu smelosti da traži i šta bi želeo da nađe.

Predajući nacrtnu geometriju u srednjoj tehničkoj školi naišao sam na jednu ljudsku osobinu koja mi može poslužiti kao ilustracija. U prvim razredima posle rata bilo je učenika različitih po starosti, bilo ih je sa trinaest, četrnaest, pa sve do sa dvadeset i pet godina. Kada sam na početku školske godine crtao na tabli jednostavna geometriska tela, na primer kocku, aksonometrijski ili u perspektivi, kao što to preporučuje metodika toga predmeta — koja je, međutim, sračunata na mnogo starije slušaoce univerziteta — primećivao sam da oni najmlađi ništa na tabli ne vide. Za njih su postojale samo čudne crte u dve dimenzije. Da neke od njih dočaravaju treću dimenziju nisu primećivali ni posle objašnjavanja. Što su deca starija, to će veći broj od njih razumeti perspektivu.

Čovečanstvo se, verovatno, razvija slično kao i pojedini čovek.

Dela starih grčkih vajara, bogovi i boginje, diskonol i drugi, za nas su, danas, vrhunac dostignuća realnog prikazivanja lepote ljudskog tela. Ali ko zna da li je i u njihovo doba tako bilo? Možda je široka publika pred tim delima stajala kao pred nerazumljivim oblicima, kao deca pred kockom u perspektivi? Možda je jedinu realnost za tu generaciju prestavljala umetnost prethodnih epoha, prehelenske i egipatske, reljefi sa glavom i nogama u profilu, a telom an fas? Možda su pored Fidija njegovi savremenici prolazili sa poluironičnim smeškom, kao u naše vreme, da ostanemo u domaćim razmerama, pored jednog Lubarde?

Izmena pravaca i književnih škola imaju sličnost sa etiketama. U stvari svaki je pisac, ako je zaista pisac, pravac i škola za sebe. Etikete pomažu samo u nauci, istoriji književnosti, da bi se lakše sređivalo i pamtilo. Zašto bi naša generacija trebalo da bude prva u istoriji koja dobija unapred gotovu etiketu?

Mi želimo da proizvedemo sadržinu. Posle neka teoretičari i čitaoci reše šta je škart, a šta ostaje i kakva će mu se etiketa prilepiti. A škarta se ne treba plašiti. U svakoj vrsti proizvodnje, a naročito u fazi eksperimentisanja i traženja novog, postoji škart. I Erlihu je tek šesto šesti pokušaj dao salvarzan, šesto pet ih je propalo. A ime leka nije dao pronalazač, za njega je postojao samo uspeh 606-og pokušaja. Ime leka su kasnije drugi izmislili.

Ima ljudi koji sebe smatraju za potpune laike u muzici, a ipak su verni posetioci svih koncerata. Zapitao sam jednog, inače kulturnog mladića, zašto se nikada ne može videti u koncertnoj dvorani. — Ja ne razumem muziku — odgovorio je. — A šta bi hteo da razumeš? — Pa, ne mogu ništa da zamislim slušajući muziku.

I tu je jedno zlo. Mnogi ljudi slušajući muziku žele da je sebi prevedu na reči i u vizuelne slike, žele da pri svakom stavu nešto zamisle, kao: breza i vetar i proleće, ili ljubomora, ili nešto slično. Do one prve kategorije publike muzika dopire neposredno, bez reči i slika. Osećanje lepote je starije od misli i reči; lepota — to nešto treperi u mozgu, taj se treptaj može izazvati i bez reči i pre misli. Svejedno što je, kažu, Betoven pri svakom svom stavu nešto određeno literarno mislio. Možemo da uživamo u njegovoj muzici i bez toga, neposredno sa atmosferom i temperaturom koje dočaravaju zvuci. A oni koji žele i umeju da u sebi akorde prevedu u reči ,sigurno neće uvrediti sen velikog kompozitora ako misle drukčije nego što je on mislio.

Slično je i sa slikarima. Tu su skoro bile tri po kvalitetu velike izložbe. Za primer mogu poslužiti dve, Lubardina i Araličina. Moj ukus na stranu: da sam mogao nositi slike kući, uzeo bih više Araličinih. Ali primer je iz naše žive stvarnosti, koristimo se tim. Nisam uvek shvatao Lubardine ideje i rečima izrečene. Ali neodređeno je zatreptalo ono isto što je zatreptalo i kada sam, kao dete, prvi put čitao »Gorski vijenac«. Siguran sam da baš isto, jer sam tada Njegoša manje razumeo direktno, rečima, nego danas Lubardu, a ipak sam osećao nešto veliko i lepo. Danas mi je Njegoš mnogo bliži. Zašto? Više sam čitao, mnogo manje video slika, mislim da je to glavni razlog.

Ali idimo još dalje. Umetnost treba, svakako, živo da odrazi baš ovo naše vreme i to baš u ovoj našoj zemlji, ako je reč o našoj umetnosti. Ko je tu verniji današnjem, noviji, kod koga ima više indirektnih zahuktalih mašina, mitinga Narodnog fronta, senki atomske bombe, venčanja koja se zovu registrovanje, a iznad svega, više tog neverovatno snažnog i sunčanog optimizma karakterističnog za život mnogih od nas, kod Aralice ili kod Lubarde? Za mene je odgovor: kod Lubarde. Aralica je fin, melanholičan, topao, večan. Lubarda je vreo i prevreo, divalj, sav u traženju novih formi i oblika — baš kao naša zemlja danas, kao današnji stadij socijalizma. Njegov kamen napojen suncem — to je patriotizam današnjeg Jugoslovena.

Za mlade ljude je jasno: ako se stoji u mestu ne može se napredovati. Napredovati se mora. Ako se putevi ne poznaju, a poznatim putevima se ne može poći, ne može se ni znati kuda će se stići. Ići napred ipak se mora.

Mi danas znamo za jedan osnovni zakon: nema umetnosti bez istine. Ako ranije generacije i nisu znale za imperativnost te postavke, velikih umetnika koji u prvom redu nisu bili istiniti nikada nije ni bilo. Danas, kada zakon poznajemo, jasno je da ne može biti poštenog umetnika, prema tome ni umetnika — komuniste, prema tome ni umetnika uopšte, kome nije prvo: istina pre svega! Ali istina je vrlo komplikovana stvar.

Dvadeseti vek je vek specijalizacija. Veliki arhitekta enterijerista ne mora da zna za najnovije mogućnosti sa specijalnim betonom namenjenim hidrocentralama, veličina u plastičnoj hirurgiji može da postoji i bez najsavremenijih opita sa pasom i streptomicinom kod obolenja bubrega. A umetnik mora da obuhvati istinu celog svog veka, od atomistike do najlon-čarape, od socijalizma do budizma, od Ajnštajna do džeztrubača Hari Džemsa. I pošto sve to sasvim tačno niko ne može znati, a ipak se može osećati atmosfera i duh sveobuhvatnosti tog našeg veka, umetnik, svaki u svojoj grani, mora da nađe forme u koje će sve stati, sa kojima se sve može izraziti.

— Nikada ovi neće vladati Francuskom! Nikad! Ni oni ni njihovo potomstvo, ni njihovog potomstva potomstvo.

— Ko zna...

— Nikad! Ne, gospodine — mi Francuzi imamo ukusa!

Dođoše vojnici iz okoline Lila.

Vojnici kršni, uhranjeni i dobro odeveni, govorljivi i hrabri. Ulivaju poverenje, a nama milo, rastemo.

Ali ne prođe mnogo, a Nemci preko Sedana... Uskoro se javiše prve belgijske izbeglice. Kako koje jutro, vesti sve crnje. A Francuzi brbljaju, još uvek brbljaju. Tužno je bilo videti kao se ljudima čini mnogo rano da se razočaraju, i kako oni to neće, iako im srce kaže da je već počeo početak kraja.

Iskoristih priliku da s kolima jednog poznanika odmaglim u Pariz.

Noć. Zvezde, i kad ih pogledam, ništa ne valjaju. Pejsaži, ukoliko ih primećujem, nimalo zanimljivi.

A na jednom pristupu u Pariz narodna straža. Dvatri čoveka u neodređenoj uniformi, s puškama. I s jednom igračkom. S nekim topčićem koji bih i ja mogao da ponesem. Zaprepašćujem se: je li to zaista moguće?

Igračka pred Parizom.

*

Naše se poslanstvo usplahirilo. Kolektiva nema. Zajednica se, usled individualističkih težnji i prohteva svojih članova, počela već da raspada. Oni što imaju svoja kola, već su otputovali, ko kuda. Tako je i poslanik rekao nekima kad su ga pitali kako da se postupa: idite kud ko može. Naredio je samo da njega prate kuvari sa zalihama namirnica i blagajnik sa blagajnom.

Ulice zakrčene izbeglicama: mnogi tek dolaze, mnogi već odlaze dalje, što dalje. Evropska prestonica visi o koncu. Nje upravo i nema više: ostao je samo grad, u kome se još uvek prodaje ljubav, u kom se još uvek ugodno jede i pije.

Nas petšestoro ručamo u jednom restoranu. U toku razgovora nalaktim se desnom rukom na stolicu, a neka će mi gospođa uvređeno dobaciti: tako se ne sedi u prisustvu dama, gospodine. (A Francuska propada...) Nasmeših se i pomislih: toj diplomatskoj bagri zaista nema leka.

Pred odlazak iz Pariza odoh u Bogorodičinu crkvu, da vidim je li ostao kakav trag od svečanog molepstvija francuske vlade da im Bog pritekne u pomoć.

U šumi od mrgodnih i opasnih stubova, sa bezbroj demonskih zamki, u toj zloj atmosferi katedralske džungle, (kako Bogorodica sme da prenoći u njoj!), u tome metafizičkom zverinjaku, — učini mi se da je Evropa pala.

*

Burbon Lansi na Loari. (Kažu da će maršal Peten tu zaustaviti Nemce.) Banjsko lečilište, hotel u velikom parku. Direktor i vlasnik Švajcarac, Švajcarac kroz tri, u ovom slučaju Nemac. I milo mu je kad otkrije da neko zna nemački. Upozoravam pomalo naivnog dobričinu konsula Predića, književnika — nas dvojica smo za sve vreme sami ispred hitlerovaca bežali, zajedno s francuskim masama — upozoravam ga da Francuzima nije možda pravo što on sa direktorom na nemačkom razgovara. Kosmopolitizmu tu nema mesta, a njemu se oči vlažiše, jer je duboko i on voleo Francusku.

Jedna gospođa u restoranu plače. Od njenog pogleda bi i ranjeniku lakše bilo, a glas joj ima boju čokolade: »Jadna naša Francuska... Zar i oni za koje se nekad ginulo... O bože, kako su bedni... Zar i ti, Italijo?...«

Da. Crna je Italija objavila rat Francuskoj. Francuskoj na kolenima...

Posle nekoliko dana pukoše pred nama drumovi. Lepi francuski drumovi, no često neprohodni, zakrčeni. Sever se seli na Jug. Bežanija... Katkad zagrme avioni, beži se u polja, bacamo se u jarke. Po repu ogromne povorke pripucaju odozgo iz mitraljeza.

I stalno drumovi, i danju i noću drumovi. Beži se kolima, kamionima, kako kad, taljigama, biciklima, beži se peške. Pa i tu, u bežaniji, cvetala je kroz mladost ljubav, šaputalo se u strasnom poverenju, rascvetavali se poljupci.

Selo Kue (ili varošica). Gledaju nas iz prozora, s kućnih pragova. Pekare zatvorene. Jedna gospođa čula da se interesujem za hleb, pa mi reče da pričekam. Kad se vrati iz kuće, iznese veknu belog hleba, poveći komad salame i bocu vina. Pita imam li cigareta. Ne zaboravlja ni šibicu.

— Koliko da platim, gospođo.

— Ništa, gospodine.

— Onda mi barem recite svoje ime, da se sećam.

— Ah, šta sve to znači prema ovome... (pokaza rukom na nepreglednu kolonu pešaka, kojoj i sam pripadam).

Sutradan se obretoh u zatvorenom kamionu s rešetkama. Idemo kroz neki čist gradić, sav od kamena.

— Mora da su kriminalci, interesuje se neko na ulici.

— Sigurno komunisti, odgovara drugi.

Noć u šumi. Mrtva šuma, ni šušnja ni cvrkuta. Poneko samo loži vatricu, da skuva jaje, da ugreje mleko.

Kroz jedan zaseok dere plaha rečica. Podne uzavrelo od sunca, a noge kao da su pune crva. Odoh i nađoh vir. O sreće! baciti se u bistru hladnu vodu! Od želje zaronih.

Sunce natapa livadu rastopljenim zlatom. Najednom: klizi po livadi senka. Pogledah u nebo: avion. Sav beo, kao okrečen. Možda je to golub mira, pomislih. Golub koji leti pravo u kandže jastreba.

I posle dan-dva, u Poatjeu, stvarno se poče zuckati o primirju. Ali u policijskom komesarijatu, jedinom mestu gde sam mogao noge da opružim, i gde sam na truloj, veoma sumnjivoj slamarici nešto otspavao, ništa se o primirju nije moglo čuti, iako su često privođeni raznorazni prestupnici, iako je telefon stalno zvrjao, iako se u ljudskoj atmosferi osećalo da je neki sudbonosan čin obavljen, da je nešto svršeno.

Sutradan se prozor na jednoj kući naglo otvori, kao vetrom, i žena krozanj povika u sav glas, otegnuto: Vojna je svršenaaa! Gotovo jeee! Preko radia govore! Gotovo jeee!

Neko joj zapreti što baš takvim tonom saopštava. Ako je mir — nek je mir, ali to niukom slučaju nije veselje... Dve javne devojke zaplakaše.

Ipak, idemo dalje. U varošici Daksu službeno saopštenje narodu. Prema uslovima primirja izgledalo je da će to mesto ostati izvan obalskog pojasa koji će okupirati Nemci. Ali oni dođoše i tu. Najpre jedan jedini, na motociklu. Sjahao, rekoše, pred kafanom na ulazu u varošicu, ispio pivo i vratio se.

Većina mladi ljudi, snažni i hitri, uhranjeni i strogo odeveni.

U glavnoj kafani oficiri keze zube. U drugoj me neki sagovornik Francuz umeša u razgovor s Nemcima. Oni se osmehnuše: »A, Jugoslavija! Mi smo prijatelji.« (Dobro što mi se u tome trenutku creva ne zamrsiše).

Tužno je bilo osetiti kakvim tonom pokunjene zahvalnosti pišu francuske novine o tome da im Nemci ostavljaju flotu.

*

Kroz nekoliko godina francuska će flota u Tulonu izvršiti demonstrativno samoubistvo. A pokret otpora u zemlji rašće sve više. Učestvovaće u njemu i »francuski građanski čovek«, o kome se govori da je dostigao vrhunac razvoja i da pred njim budućnosti više nema, (što mi je i dalo povoda da ovaj feljton napišem). Bilo je u pokretu otpora i profesora starogrčkog jezika, bilo advokata i opata, bilo pesnika i slikara. A iz eskadrile »Normandija«, koja se protivu neprijatelja Francuske borila na ruskom nebu, dva su oficira nagrađena ordenom i zvanjem Heroja Sovjetskog Saveza: jedan od njih je iz radničke, a drugi iz stare aristokratske porodice. Plemić.

Narod je živ organizam. I lične odlike, i nacionalne, i klasne — međusobno se ukrštaju. I sve one zajedno sačinjavaju tkivo jednog naroda.

Crtež Ljubice Sokić

Kratke vesti iz inostranstva

De Pizis: Portre književnice Kolete

NAGRADA RIMA ZA SLIKARSTVO 1951 GODINE

Prvu nagradu Rima za slikarstvo za 1951 godinu dobio je poznati italijanski slikar De Pizis za portret francuske spisateljice Kolet, koji potseća na pompejanske freske. Druga nagrada dodeljena je Menciju za jednu kompoziciju, a treća Vitoriniju za jednu figuru. Kritika je sa zadovoljstvom primila izbor De Pizisa za prvu nagradu, ali za ostale dve nagrade je povela polemiku i istakla da su radovi Melija, Levija i Saetija bili mnogo bolji i da je njima trebalo dati ostale nagrade. Pored toga dodeljetno je još sedam nagrada.

Sve nagrađene slike, kao i slike ostalih učesnika na konkursu za Nagradu Rima, izložene su u Palati Barberini u Rimu.

SAGALOVE ILUSTRACIJE ZA »HILJADU I JEDNU NOĆ«

U Galeriji Beri u Parizu izloženo je 12 litografija u boji Marka Šagala. To su ustvari ilustracije jednog retkog izdanja četiri priče iz Hiljadu i jedne noći, koje je objavljeno u Americi 1940 godine u izdanju Panteon u ograničenom broju primeraka (90). Kritika kaže za te ilustracije da su vanredne po svojoj orijentalnoj fantaziji i svojim narančastim, zelenim i plavim bojama.

SMRT DŽONA ERSKAJNA

U Njujorku je 2 juna umro Džon Erskajn, američki pesnik, romanopisac, istoričar i kritičar. On se rodio 5 oktobra 1879. Javnost ga je upoznala 1925 kao satiričara po romanu »Privatni život Trojanske Jelene«. U istom duhu je zatim napisao i knjige »Adam i Eva« i »Penelopin čovek«.

Erskajn je bio član Nacionalnog instituta za umetnost i književnost, pretsednik Američkog udruženja pesnika i triput je bio izabran za pretsednika njujorškog Kluba autora.

Poslednja njegova dela »Uspomene izvesnih ljudi« (1947), »Moj učiteljski život« (1949) i »Moj život u muzici« (1950) imaju karakter autobiografije.

FILM »PUT NADE« OD ĐERMIJA

Ovogodišnja Nagrada Rima za film dodeljena je mladom italijanskom režiseru Pijetru Đermi za njegov film »Put nade«, za koji se kaže u obrazloženju da je »delo dramatične sadržine i duboke humanosti«.

Kritika odobrava izbor žirija i ističe da je Đermi jedan od najboljih italijanskih režisera i da njegovi filmovi ukazuju na široke perspektive italijanske kinematografije.

CELOKUPNA DELA DAVIDA RIKARDA

Kembridž Juniversiti Pres počinje idućeg meseca sa izdavanjem celokupnih dela poznatog liberalnog ekonomiste Davida Rikarda. Ovo izdanje, u 11 knjiga, biće najpotpunije izdanje dela i prepiske Rikarda. Tu će biti štampana i pisma Rikardova Džems Milnu, koja su pronađena 1943, kao i mnogo drugih dosad još neobjavljenih rukopisa.

FESTIVAL DRAME U AVINJONU

U papskim dvorovima u Avinjonu održaće se od 15 do 25 jula festival dramske umetnosti pod upravom Žana Vilara. Na programu se nalazi »Princ Homburga« od Klajsta, koji će se igrati u Francuskoj prvi put, zatim Kornejev »Sid« i jedna italijanska komedija iz 1508, »La Kalendrija« od kardinala Dovici di Bibijena.

PET VEKOVA MODE U SLIKARSTVU

Grad Torino priredio je jednu vrlo interesantnu izložbu: »Pet vekova mode u slikarstvu«. Na toj izložbi su izložene slike poznatih majstora, iz kojih se vidi razvoj mode u Evropi za poslednjih pet vekova. Slike su pozajmljene iz italijanskih i stranih muzeja. Od poznatih radova na izložbi se nalazi »Portret muškarca« od A. Da Mesine, »Portret plemićke« od J. Lota, »Portret mlade žene« od Parmidanina, »Henrik VIII« od Holbajna i »Tri gospodice« od Kranaha.

INDUSTRIJA I SLIKARSTVO U ITALIJI

Poslednjih godina razne italijanske firme poručuju u sve većem broju slike kod poznatih italijanskih slikara u cilju reklame za svoje proizvode. Fabrikant cigle Vercoki poručio je kod 72 italijanska slikara slike na temu »rad« za cenu od 100.000 lira, i »jedini uslov« koji je postavio bio je da se u tim slikama nekako označi cigla, koja će potsećati na njega. Te slike su se mogle videti prošlog leta u Veneciji za vreme Bienala, a ove godine je objavljen album reprodukcija tih slika.

Po primeru Vercokija postupila je ove godine i firma »Esso« koja je raspisala konkurs za najbolje slike na temu »petrolej« i pre mesec dana podelila nagrade.

VERDI KRITIČAR

Mario Rinaldi objavio je knjigu »Verdi kritičar«, u kojoj je sabrao iz Verdijeve prepiske sve ono što se odnosi na njegovo mišljenje o pojedinim muzičarima. Tako Verdi kaže za Palestrinu da je »večni otac muzike«, za Betovena »Pred tim imenom svi padamo ničice«, za Belinija da je »imao vanredne osobine koje ne može da da nijedan konzervatorij«, a za Boita da »u nastojanju da dâ mnogo, nije dao ništa«.

Mario Maskareli: Motiv iz Kotora

PREGLED KNJIŽEVNOG RADA CRNE GORE

Izdavačko preduzeće NR Crne Gore »Narodna knjiga« na Cetinju izdalo je ovih dana jednu vrlo zanimljivu istoriografsku publikaciju, koju će rado dočekati svi koji se zanimaju istoriskom i kulturnom prošlošću Crne Gore. »Pregled književnog rada Crne Gore od vladike Vasilija do 1918 godine«, opsežna studija profesora i književnika Trifuna Đukića

Đukićev »Pregled književnog rada Crne Gore«, koliko nam je poznato, pretstavlja prvi pokušaj da se kulturni i književni razvoj Crne Gore iznese kao sistematska cjelina. To je, kako nas sam autor upozorava u predgovoru, zamišljena doktorska disertacija, čijem je pisanju autor pristupio po inicijativi i sugestijama prof. Pavla Popovića. Kao i svi radovi ove vrste, i Đukićeva knjiga ima svoje vrline i svoje mane, dok je u stilskom pogledu jako bliska Skerlićevom načinu izlaganja u njegovim literarnoistoriskim studijama. Kad se ima u vidu da je ovom knjigom Đukić prvi zaorao put kroz dosad neobrađenu prošlost literarnog stvaranja Crne Gore i kad se vidi koliki je i kakav materijal morao da prouči, onda izvjesni nedostaci knjige prilično blijede i knjiga kao cjelina ostavlja pozitivan utisak.

Autor je materijal svoje knjige podijelio na tri razdoblja: Doba prije Njegoša, Doba Njegoševo i Doba poslije Njegoša, trudeći se da obuhvati sve literarne pojave i sve uticaje koji su na te pojave ovako ili onako djelovali. Najviše prostora je posvećeno književnom radu kralja Nikole i Marka Miljanova, što je sasvim razumljivo kad se zna da ova dva pisca još nijesu bila sistematski i nepretenciozno ocijenjena i obrađena. Znatan dio je posvećen i piscima »izvanjcima«, koji su se bavili i radili u Crnoj Gori, kao i povremenim publikacijama i časopisima koji su izlazili u Crnoj Gori, zatim prosvjetnim i književnim pokretima, spoljašnjim i unutrašnjim utiscima, što sve daje Đukićevoj istoriji karakter potpunosti.

Zasluge Đukićeve knjige su nesumnjive. Autor je pokazao veliku marljivost i strpljenje da iz mnogobrojnih, na sve strane rasturenih i već teško pristupačnih, štampanih i neštampanih, izvora sabere i izloži jedan zanimljiv i koristan materijal, koji može služiti kao polazna tačka svim novijim izučavanjima kulturne prošlosti Crne Gore. Đukićeva knjiga je uspješno ispunila prazninu koja je dosad bila na tom području i nema sumnje da će dobro doći svima koji se interesuju za ova pitanja. Autor se trudio da svuda sprovede gledište stroge objektivnosti i otuda, možda, dolazi i to da svojoj knjizi daje više informativan nego li kritičarski karakter. Njegovo je izlaganje živo, tečno, zanimljivo, domaće i prisno, bez uplitanja suhoparnih razglabanja i hipoteza, tako da može poslužiti i najširoj čitalačkoj publici.

Između naročitih zasluga Đukićeve knjige treba istaći to što je ona iznijela mnogo novih stvari, osvijetlila mnoga nejasna pitanja, koja su sporadično dohvatana po raznim povremenim publikacijama, što je iskopala iz arhiva razna značajna imena (značajna bar iz perspektive svoga doba) i što je revidirala neka dosadašnja ukorijenjena pogrešna mišljenja o izvjesnim literarnim stvaraocima. Tako se autor zbiljski potrudio da malo jasnije i stvarnije osvijetli značaj Sime Milutinovića-Sarajlije i njegov uticaj na Njegoša. Kao što je poznato, ovaj zanimljivi pjesnik, danas skoro sasvim zaboravljen, odigrao je u svoje vrijeme značajnu ulogu u našem književnom i nacionalnom životu, uticao na buđenje omladine, itd. Gigantski razvoj naše književnosti poslije njega ,koji nam je, pored Vuka i Njegoša, dao veliki broj istaknutih književnika, bacio je u zasjenak Simin romantizam i njegove zasluge. Đukić je uspješno istakao tu činjenicu i pokušao da Simi vrati njegov istoriski ugled. Isto tako je Đukiću uspjela revizija dosadašnjih mišljenja o književnom značaju kralja Nikole, koji je nekada bio slavljen preko mjere, a docnije opet prekomjerno zapostavljen.

Ovim vrlinama knjige prof. Đukića se priključuju i neke druge koje će svakako lako zapamtiti svaki čitalac. Ali uz njih ide i nekoliko nedostataka koji su neizbježni kod jednog ovakvog pionirskog rada.

U prvom redu to je dosta površno prelaženje preko vladike Vasilija, gdje se autor zadovoljio dosadašnjim poznatim izlaganjima o njegovoj »Istoriji Crne Gore«. Isto tako, Njegošu je odmjereno suviše malo mjesta. Tu se ne može prihvatiti autorovo pravdanje da je to učinjeno zbog toga što je o Njegošu mnogo pisano i što o njemu treba pisati specijalne knjige. To bi se moglo i prihvatiti iz perspektive pod kojom je ova knjiga pisana, pa možda i iz naših domaćih perspektiva. Ali ako se Đukićeva knjiga shvati kao prva ozbiljnija istorija crnogorske književnosti, onda je autorova dužnost bila da nam i Njegoša iznese bar u najopštijim potezima. Jer nema sumnje da će za ovom knjigom posegnuti i stranci koji se zanimaju kulturom Crne Gore i koji ne mogu da pabirče po bibliotekama i starim časopisima članke o Njegošu. Istina je da je o Njegošu dosta pisano, ali gdje mi imamo bar jednu publikaciju, koju bi strancima mogli ponuditi da ih koliko toliko upoznamo s ovim džinom našeg stvaralačkog duha? Još i danas Njegoš očekuje svoga Plutarha, na što su nas još ranije upozoravali neki inostrani slavisti. Isto tako se ne bismo mogli složiti ni sa tim što je autor Vuka Vrčevića i Stjepana Mitrova Ljubišu ubrajao među tzv. »izvanjce«, kad se zna da su obojica ne samo najveći dio svoga rada posvetili crnogorskom miljeu, nego i u etničkom pogledu, a u novije vrijeme i u teritorijalnom, pripadaju Crnoj Gori. Boka je uvijek etnički i etnografski pretstavljala dio Crne Gore, i, mislim, da bi i njeni kulturni radnici, naročito oni čiji rad obuhvata život i prilike Crne Gore i Boke, morali ulaziti u istoriju crnogorske književnosti. Na ovom mjestu treba podvući još jedno pitanje: vrlo je nepouzdano mišljenje da je Vrčević bio Ljubiši »u neku ruku učitelj«, kad nam je iz monografije Tihomira Đorđevića o Vuku Vrčeviću (koju je također ovih dana izdala »Narodna knjiga«) poznato da Ljubiša nije trpio Vrčevića kao književnika. Možda bi Đukić bolje učinio da nije tako opširno iznosio život kralja Nikole, ma da je, nesumnjivo, izneseni materijal dragocjen za poznavanje kraljeve politike, i da je mjesto toga još jače produbio svoj kritički posao u ocjeni njegovog književnog rada. Ima kod Đukića gdjegdje i očiglednih grešaka, kao što je, recimo, tvrđenje da je »Balkanska carica« prevedena na slovenački, kao što ima i izvjesnih nepotrebnih ponavljanja, što katkad cjelini njegove studije nameće pečat fragmentarnosti. Ali, kad se ima u vidu napor koji je Đukić imao da savlada i perspektive pod kojima je pisana njegova knjiga, te greščice gube od svoga značaja. Njegova knjiga ostaje značajni dokumenat naše savremene nauke i istoriografije.

Milan RAKOČEVIĆ

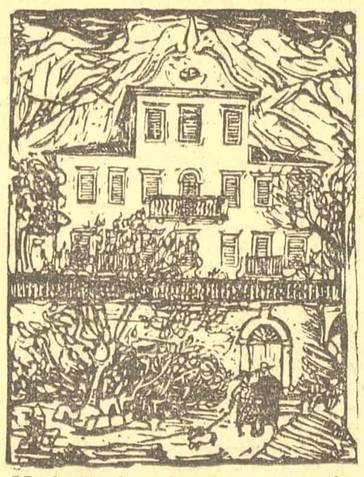

Mario Maskareli: Dobrotski motiv

MARGINALIJE O KONCERTU NA KLAVSENU

Kad slušamo Skarlatija, Dakena, Bahove sinove, J. S. Baha, Hendla, Kuprena — na klaviru, u orkestru, na orguljama, naša fantazija sa potpunom sigurnošću ulazi u osamnaesti pa i konac sedamnaestog vijeka, nižu se muzičke pretstave koje likom melodije, pokretom harmonije, kontrapunktskim prepletima, koloriranjem različite vrste dočaravaju atmosferu sredine u kojoj nastaju — dvora, crkve, građanskog doma. Tu muziciranje nosi još u sebi zaostatke neke specifične primjene: na dvoru — primjesu dekorativnosti, u crkvi — crte maestoznosti, dostojanstvenosti, u domu — intimniji, neposredniji način govora. Ima svakako u svemu i mnogo zajedničkog: humanistička jezgra je sve očiglednija, a majstorstvo se ističe u ovom ili onom obliku, katkad u virtuoznosti savladavanja kompozicione forme, većinom u virtuozitetu izvođenja.

Ali slika atmosfere postaje do neverovatne mjere živa i plastična kada nam je reproducira klavsen, instrumenat tog doba. Boja, »manji«, intimniji zvuk, skromne mogućnosti za dinamiku, sve to ima za nas naročitu draž: muzičke misli izgovorene su ovako sa originalnom, tada živom intonacijom muzičkog govora.

Klavsenista Frank Peleg nas je svojim muziciranjem potpunije uveo u svijet muzike XVIII i konca XVII vijeka. Istina, u velikoj koncertnoj dvorani morali smo se najprije prilagoditi zvuku klavsena, da tek onda primimo sve njegove nijanse i finese.

Kroz klavsen su kompozicije kao na primjer Ramoova »La poule«, Kuprenova »Les petits moulins a vent«, Skarlatijeve »Burlesca« i »Capricio« dobile svoju originalnu boju, a postale su nam djelimično i bliže, jasnije.

Muziciranje na klavsenu koje nam donosi dah nečeg životnog, poetskog i intimno ljudskog iz starih vremena, djeluje neobično privlačno i simpatično. Osim svega toga, ono mnogo proširuje svijet umjetničkih pretstava kod slušalaca.

A to muziciranje nagoni nas i na jednu pomisao, zbog koje možda najviše izgleda opravdano njegovanje klavsenskog muziciranja i njegovog upoznavanja.

Naši poznanici XVIII vijeka Bah, Kupren, Ramo, Skarlati i drugi, govore nam danas obično preko klavira. Klavir može da iz njihovog jezika izvuče bogatije gradacije i sadržajnije kontraste. On im omogućuje da kažu stvari krupnije od onih koje je dozvoljavao klavsen. I na tom odnosu klavsenskog i klavirskog »govora« mi danas možemo da vidimo sasvim jasno jedan važan umjetničko-istoriski fakt. Forme izražavanja su još stare, barokne (evo na primjer Bahov »Italijanski koncert« ili »Koncert za klavsen i orkestar« u D-molu«), a probijaju nove misli, toliko nove da negde dobace i u blizinu romantike. Te stare izražajne forme oživljuje klavsen, on nam slika živim bojama svoje doba, donosi nedirnutu pozlatu baroknih ukrasa, često sa svakdanjim jezikom i pomalo naivno priča o sviježini duha malog čovjeka. A klavir nam opet u istim djelima nagovještа i otkriva nove misli, smjele makar još nepotpuno oformljene, ali već čvrsto urasle u tle, neiskorenjive; klavir nam nagovještа i nov jezik koji će pričati sve glasnije istinu o životu.

»Retuš« kojeg vrši klavir u klavsenskoj literaturi nažalost odbacuje i uništava neke specifičnosti i originalnosti klavsena, ali zato klavir može da iznese skriveni unutarnji svijet čovjeka tog doba, mnoge njegove misli koje su ga pokretale, a kojih možda ni sam nije bio svjestan.

Čini mi se da je za pravo shvatanje literature baroka i najranijih dana klasicizma, upoznavanje te literature na klavsenu nužna nadopuna. Zato koncertna djelatnost jednog, odličnog klavseniste kao što je Frank Peleg ima veliko i široko umjetničko značenje, a njegov koncert u Beogradu (19 juna) bio je lijep umjetnički doživljaj svoje vrste.

Inače je taj koncert značio i ugodno iznenađenje u pogledu nastupa kamernog orkestra (dirigent Živojin Zdravković) o kome se već može govoriti kao o dobrom i sigurnom ansamblu što će, nadam se, postati jezgro jednog nama toliko potrebnog, stalnog, kamernog orkestra. Vrlo dobra ideja bila je uokviravanje solističkog klavsenskog programa sa orkestralnim djelima.

N. H.

Neki problemi kazališta u Hrvatskoj

U Zagrebu je 22 i 23 juna, u Savjetu za prosvjetu, nauku i kulturu Vlade NRH, održavana godišnja konferencija rukovodilaca kazališta u NR Hrvatskoj. Na konferenciji su izneseni dosadašnji rezultati rada svih 14 narodnih kazališta i razmotrena najaktuelnija pitanja u vezi s njihovim daljim radom i neposrednim zadacima, pitanje repertoara i repertoarne politike, pitanje posjete dramskih predstava, problem kadrova itd. Na savjetovanju je konstatirano da se ove godine broj kazališnih posjetilaca — unatoč povećanom broju premijera i obnovljenih izvedaba, kojih je bilo 25 više nego što je bilo planirano — osjetno smanjilo. U cijeloj Hrvatskoj spao je posjet kazališnih predstava, u odnosu na godinu 1949. (preko 1,600.000) za jednu četvrtinu (za oko 400.000). U isto vrijeme spao je i broj predstava za preko 250. U samom Zagrebu spao je broj posjetilaca od 549.000 u godini 1949. na 430.000 u godini 1950. U pokrajini se pojedina djela moraju često već nakon 2 do 3 reprize skinuti s repertoara.

Glavni je problem kazališta podići interes publike, što su pojedina kazališta nastojala postići većim brojem premijera i raznolikim izborom djela, u čemu su neka od njih i uspjela (Zagreb, Rijeka, Dubrovnik). Ali to je — kako je praksa pokazala — samo djelomično rješenje. Za potpuniji uspjeh potrebno je podići i kvalitet izvedbe, a to je, dakako, usko povezano s pitanjem sposobnog umjetničkog kadra. Pomanjkanje kvalitetnih kazališnih stručnjaka i glumaca svakako je jedno od najbolnijih pitanja u radu naših kazališta, a što je još gore, to se pitanje za dogledno vrijeme ne može povoljno riješiti, jer će Akademija za kazališnu umjetnost dati prve apsolvente tek za tri godine. Tako će kazališta u Hrvatskoj, ukoliko se njihov broj s vremenom ne smanji, biti i dalje upućena na postojeći kadar kazališnih umjetnika, koji će međutim odsada pitanje svog angažmana moći sami i izravno rješavati s pojedinim kazalištima već prema svojim sposobnostima i potrebama i mogućnostima dotičnih kazališta. To će, s jedne strane, pogoditi manja kazališta, koja će ostati bez svojih najboljih sila, ali će s druge strane vjerojatno pomoći podizanju kvalitete kazališta u većim centrima, koja imaju više mogućnosti i više kulturnog opravdanja za svoje djelovanje.

A. R.

REČ POSLE NEOTKRIVENIH REČI

(Nastavak sa treće strane)

Aleksandra Vuča, još neobjavljene. Takođe i u drugim nekim tekstovima, napisanim i onim još nenapisanim, koji kao da su već tu, sa nama. Zbog toga, izgleda, naša savremena lirika ne sme da se posmatra kao pastorče vremena. U ovom trenutku važno je naglasiti da je ona, takva kakva jeste, u najboljim svojim ostvarenjima, došla skoro sasvim nepredviđeno, radosno nova. Ali, čini mi se da nju treba pozdraviti (birokratska reč!) ne samo zbog nje same, nego pre svega zbog one konzervativističke struje što se probila u oblasti naše današnje poetske perspektive. Zbog one lirike koja je otvoreni grob pesnika i ćutanje njegovo (kroz ritam i rime), ono ćutanje glasno što ukazuje na umor, i, iz njega, na povođenje za onim što je već ostvareno i poetski legitimno u našoj sredini. Taj konzervativizam, pesimistički u svojoj osnovi, literarno konvencionalan u realizaciji, uvek je jedan i isti, bez obzira što se javlja u raznim svojim vidovima. On je suprotan nadahnutom svetu lirike i kad je glas XIX veka i kad je eho strofa juče tek napisanih. On je, dakle, konzervativizam i kada je u grču patetične naše romantike i kada je stihovanje na stihove Crnjanskog, Drainca ili Tina Ujevića. Filozofske i političke njegove interpretacije ne mogu da ga prikriju. Sve je to izneverени san i pokradena noć čudesa. Ostale su gole reči kao kamenje na pesku. Te reči — nemoćne ribe na suvu. Baš one: te ptice u moru, te mrtve ptice. Varavi san o tome da je sve jasno, san o definitivnom i apsolutnom koji mogu da se ostvare i koji su oživljeni, kroz moja usta, iz zaborava.

Taj san je nož naivnosti i zablude kojim su surovo preklane, čini se, neke vanredne lirske senzacije. Opravdanja za pesnika, koji je sâm pred svetom (u trenutku kad otvara tajna vrata neotkrivenih reči), koji je obnažen pred njim, niotkud ne može da bude. Opravdanje nije ni u veličini vremena, ni u postojanju konzervativne kritike. Jer, za pesnike su uvek njihova vremena bila velika, i burna i olujna, zato što su ih promatrali nadahnuto i uzbuđeno, otvorenim očima, zato što su bili pesnici. Za pesnika ne postoji mirno vreme. Pesnik u sebi nosi veličinu. On je uzbuđenje sveta koji se otvorio. A konzervativna kritika je nužno uvek postojala, kao što je nužno živelo i jedno konzervativno biće, željno mira i toplih krajeva, u pesniku samom. Rat za liriku pre svega se ratuje u pesniku. Nikakva iskustva spolja, bilo od kritike bilo od istorije lirike, nisu od presudnog značaja za pesmu koja ima, da se rodi, kao najviši izraz slobode na svetu.

Impersonalna poezija ne postoji. Ipak se čini da svaki pesnik, na neki način, u svom poetskom razvitku daleko potseća na razvitak živog bića u prirodi. Kao što je razvitak tog bića pojedinačno i ubrzano ponavljanje filogeneze, tako i pesnik otkriva Ameriku po ko zna koji put. Ali je otkriva samo zato da bi stigao do svoje zemlje, koja posle njega neće više biti otkriće novih pesnika. I tako se stari ritmovi i poetski jezici nemilosrdno javljaju u jednoj lirici koja se tek stvara. Ali se oni javljaju zato da bi bili savladani i da bi omogućili, bogateći lično pesnikovo iskustvo, stvaranje novih ritmova i otkrivanje novog poetskog jezika. Pesnik u razvitku, tako, mora da doživljava i ono što kao pesma pretstavlja, objektivno, konzervativizam. Međutim, to je samo prividni konzervativizam, jer proishodi iz nužnosti i zakonitosti jednog razvitka. O tome konzervativizmu nije reč. To nije konzervativizam zato što nije znak umora stvaralačkog, pobede poraza u pesniku, nego je svedočenje o njegovom poetskom uzrastanju i rascvetavanju. Polazi se od onoga što već postoji. Na tome se, međutim, u sferama lirike nikada ne ostaje, jer to još uvek nije lirika. A lirika je najveća suprotnost bilo čemu konzervativnom u društvu i u čoveku. Zato ona, kad je poražena, ne može da zna za opravdanja, kao što ne zna ni za utehu.

Ako je naša kritika, svojim konzervativnim delom, zavaravajući se o ličnoj naprednosti na osnovu svojih apstraktno političkih stavova i stremljenja, zahtevala jedinstvenost u izrazu i doživljaju sveta polazeći od uverenja da drukčije ne može ni da bude, jer je i sam svet jedinstven, neotkrivene reči što se kriju iza svih onih pesama koje su bez ličnosti, bez ličnih poetskih i životnih formula, i koje su zbog toga gorka jedna i umarajuća monotonija dana, ostaju najpre bol samih pesnika. Jer, doista, kritika je stvarala kritiku a ne poeziju. Ona dolazi posle lirike ne samo zato što se stvara na ostvarenim delima, nego zato što, proizilazeći prvenstveno iz racionalističkog sagledavanja sveta, konkretizovanog na razne načine u raznim poetskim realizacijama, biva više u ovome danas nego u onome sutra, koje je najviši smisao poezije i do koga se ne dolazi samo racionalističkim odnosom prema svetu. Idealna kritika, od koje smo daleko, može da posluži pesniku samo kao busola mornaru koji već zna gde je Sever i koji to svoje znanje hoće da proveri. Žudnja za tom idealnom kritikom uvek će da postoji. Ali je jača žudnja za lirikom vremena, slobodnom i raspevanom, koja pobeđuje poraz i ubija ubicu u sebi. Jača je žudnja za još neotkrivenim rečima, koje su kao vrtlog, koje silovito privlače i uvek više zanose od ovih već otkrivenih. I uvek ostajemo, ma kolika i ma kakva dostignuća da smo postigli, ne posle njih, nego posle reči neotkrivenih. Reč o njima gori u nama, kao naša sudbina, kao plamen koji nikad ne može da se ugasi. Mi putujemo ka našim otkrovenjima.

Radomir KONSTANTINOVIĆ

NOVI REDOVNI I DOPISNI ČLANOVI JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI

Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti izabrala je za svoje redovne članove: Josipa Badalića, Dobrišu Cesarića, Gustava Krkleca i Milana Marjanovića. Istovremeno izabrani su kao dopisni članovi Ivo Andrić, Dr. Josip Torbarina, Josip Kosor, Oskar Davičo, Marko Ristić i Josip Vidmar.

TURNEJA JUGOSLOVENSKOG DRAMSKOG POZORIŠTA PO SRBIJI I MAKEDONIJI

Jugoslovensko dramsko pozorište iz Beograda nalazi se na turneji po Srbiji i Makedoniji. Prilikom gostovanja po gradovima Srbije kolektiv ansambla uzeće učešća na proslavama Dana ustanka. Tako će u Nišu članovi ovog pozorišta, pored dve pretstave drame Maksima Gorkog »Jegor Buličov« 3 i 4 jula, dati svečanu pretstavu tragedije »Pera Segedinac« od Laze Kostića u četvrtak 5 jula u čast proslave desetogodišnjice Narodne revolucije. Gostovanje u Srbiji kolektiv Jugoslovenskog dramskog pozorišta završava pretstavom u Kragujevcu, kada će na sam Dan ustanka, 7 jula, prikazati pod otvorenim nebom »Peru Segedinca«.

Od 10 do 15 jula članovi Jugoslovenskog dramskog pozorišta gostuju u glavnom gradu Makedonije, gde će prikazati dela sa svog repertoara: »Fuenteovehuna« od Lope de Vege, »Jegor Buličov« od Gorkog, »Mesec dana na selu« od Turgenjeva i dve pretstave »Dunda Maroja« od Marina Držića.

KULTURNE MANIFESTACIJE U BOSNI I HERCEGOVINI U ČAST DESETOGODIŠNJICE USTANKA

Desetogodišnjica Narodnog ustanka proslavlja se u NR Bosni i Hercegovini mnogobrojnim kulturnim manifestacijama.

U okviru »Nedelje kulture«, koja je počela 25 juna, Sarajevsko pozorište prikazuje Đokovićevu dramu »Raskrsnica«, a opera premijeru Verdijevog »Bala pod maskama«. U Sarajevu je priređen i koncert dela bosansko-hercegovačkih kompozitora. Oblasna pozorišta obeležiće takođe proslavu novim premijerama. U Mostaru će se otvoriti pozorište u velikoj novoj zgradi, koja se gradi već duže vremena.

Krajem jula kulturno-umetnička i kulturno-prosvetna društva u Bosni i Hercegovini priredиće smotre svoga rada, kao i druge priredbe i koncerte. Najesen će se u Sarajevu održati smotra najboljih amaterskih dramskih grupa.

Izdavačko preduzeće »Svjetlost« obeležiće proslavu Narodnog ustanka nizom publikacija i knjiga. Između ostalog biće objavljen zbornik izabranih radova bosansko-hercegovačkih književnika palih u Narodnooslobodilačkoj borbi, zbornik književnih radova iz perioda 1941—1951, kao i izbor narodnih pesama nastalih u Narodnooslobodilačkoj borbi. Sem toga, objaviće se i »Zapisi iz oslobodilačkog rata« (IV knjiga) od Rodoljuba Čolakovića, »Majevički odred« od Steve Popovića, »Materijal sa Kozare« od Dušana Misirače, Steve Samardžije i dr.

Književnici Bosne i Hercegovine održaće veći broj književnih večeri, dok će likovni umetnici prirediti veliku jubilarnu izložbu, otvoriti stalnu galeriju slika i izraditi biste i portrete mnogih ličnosti iz naše naročito kulturne istorije.

»Bosnafilm« prikazaće u okviru proslave svo jprvi umetnički film »Major Bauk«, kao i nekoliko dokumentarnih filmova.

PRIPREME ZA DRUGU KULTURNO-UMETNIČKU SMOTRU TALIJANA U JUGOSLOVENSKOJ ZONI STT

Talijanski klubovi kulture u Jugoslavenskoj zoni STT počeli su sa pripremama za svoju drugu kulturno-umetničku smotru, koja će se održati polovinom septembra ove godine. Smotra, koja će trajati sedam dana, održaće se u svim većim mestima Jugoslavenske zone STT gde žive Talijani, a završne priredbe, na kojima će nastupiti najbolje sekcije talijanskih klubova kulture, biće u Piranu. U smotri će učestvovati i članovi talijanskog kluba kulture iz Rijeke.

U okviru smotre biće otvorena izložba slikarstva i kiparstva, na kojoj će biti zastupljeni radovi talijanskih umetnika iz Jugoslavenske zone STT, dok će na posebnoj izložbi biti prikazani rezultati koje su Talijani ove zone postigli u izgradnji socijalizma.

Prva smotra talijanske kulture održana je u oktobru prošle godine u Izoli, i na njoj je učestvovalo preko hiljadu izvođača.

BELEŠKE

Đura Jakšić

PREPISKA ĐURE JAKŠIĆA

U cilju da što svestranije osvetli život i delo Đ. Jakšića Dr. Milan Kostić pristupio je sistematskom istraživanju i proučavanju arhivske građe o Jakšiću. Istraživanja i proučavana Kostić je vršio u nizu naučnih institucija, u većem broju arhiva, državnih, gradskih i privatnih, u nizu privatnih kolekcija i pismenih zaostavština u Beogradu oko trideset) i u unutrašnjosti. Kroz sve ove arhive Kostić je pratio Jakšića iz godine u godinu, iz dana u dan, na njegovom životnom putu od rođenja do smrti. Ma da ova istraživanja i proučavanja još nisu završena, već dosadanji rezultati su dragoceni: nekoliko stotina dokumenata i pisama, mahom nepoznatih, baciće uskoro punuju svetlost na književno i umetničko stvaranje Đure Jakšića.

Materijal, pronađen i odabran za publikovanje, iznosiće tri obimnije knjige. Prva od ovih »Prepiska Đure Jakšića«, uskoro izlazi iz štampe u izdanju beogradske »Prosvete« (serija naučnih izdanja Drž. arhive, Beograd). Ona sadrži 286 pisama: 89 Đurinih, 103 upućenih Đuri, i 94 pisma porodična u vezi sa Đurom. Uz ova pisma dat je opširniji komentar, zatim biografije i karakteristike koje učestvuju u prepisci, fotografije i faksimili i bibliografija objavljenih pisama.

U ZAGREBU SE OTVARA IZLOŽBA »PARTIZANSKE POZORNICE«

Početkom jula Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu organizuje izložbu »Partizanske pozornice«, na kojoj će se prikazati razna dokumenta iz istorijata pozorišnih grupa na oslobođenoj teritoriji Hrvatske za vreme Narodnooslobodilačke borbe. Izložba, koja će usto nositi i obeležje proslave Dana ustanka u Hrvatskoj, sadržaće, pored ostalog, i razne fotografije o pretstavama na prvim partizanskim pozornicama, izvode iz pisanja štampe o tim pretstavama, razne odluke narodne vlasti u vezi sa radom pozorišta, rekvizite glumaca ili njihove lične uspomene iz rata, i tome slično.

KONKURS ZA POZORIŠNE KOMADE U VOJVODINI

Na konkursu Saveza kulturno-prosvetnih društava Vojvodine za pozorišni komad, prvu nagradu dobio je mladi pisac Mihailo Vasiljević za svoje delo »Ka novim obalama, a drugu nagradu Julija Najman za komad »Točak u blatu«. Pored ovog dela na konkursu je bilo podneto još 127 dela, iz Vojvodine, Srbije, Hrvatske i Bosne. Među njima trinaest dela bilo je na mađarskom, slovačkom i ruskom jeziku.

PREMIJERE REPUBLIČKIH POZORIŠTA U ČAST DESETOGODIŠNJICE NARODNE REVOLUCIJE

Na scenama skoro svih naših pozorišta u republičkim centrima održano je u toku pro šle nedelje, na kraju ovogodišnje sezone, nekoliko premijera. U Sarajevu, i drama i opera, izišle su pred publiku sa novim pretstavama. U režiji direktora drame Narodnog pozorišta na trgu Republike u Beogradu, Milana Đokovića, dramski ansambl pozorišta prikazao je Đokovićevu dramu »Raskrsnica«. Dva dana kasnije članovi opere izveli su premijeru Verdijeve opere »Bal pod maskama«. U zagrebačkom Velikom kazalištu, 29 juna u veče, članovi drame izveli su prvi put delo savremenog američkog pisca Artura Milera »Svi moji sinovi«. Drama je u Americi prikazana 1947 godine, u Njujorku, i od tada je obišla mnoge američke i evropske pozornice.

Takođe, 29 juna, dala je poslednju premijeru u ovoj sezoni i opera Makedonskog narodnog teatra u Skoplju. Prikazana je »Čarobna frula« od V. A. Mocarta.

BIBLIOGRAFIJA

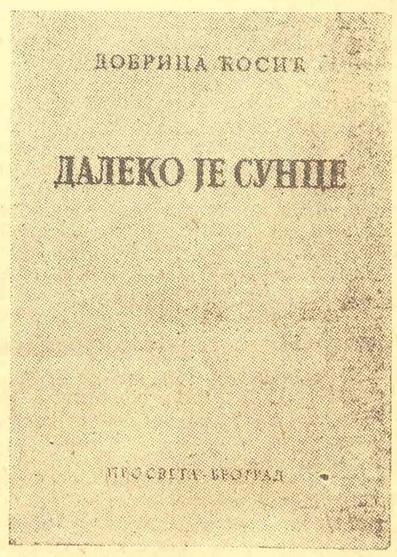

Dobrica Ćosić: **Daleko je sunce**, roman. Izdanje »Prosvete«, Beograd 1951, ćirilicom, str. 457, cena 224 din.

Jakov Ignjatović: **Tri pripovijetke**. Izdanje »Novog pokoljenja«, Zagreb 1951, latinicom, str. 178, cijena ?

Nikola Polić: **Pjesme**. Izdanje Državnog izdavačkog poduzeća Hrvatske »Zora«, Zagreb 1951, latinicom, str. 163, cijena 90 din.

Walt Whitman:: **Vlati trave**. Preveo Tin Ujević. Izdanje Državnog izdavačkog poduzeća Hrvatske »Zora«, Zagreb 1951, latinicom, str. 138, cijena 90 din.

Karl Marks: **Pisma Kugelmanu**, Izdanje »Kulture«, Beograd 1951, ćirilicom, str. 209, cena 60 din.

ISPRAVKA

U »Književnim novinama« od 19 juna (br. 25) u članku »U spomen Maksima Gorkog« deo rečenice »ili radnik Nil iz poznate revolucionarne drame »Neprijatelji« treba da glasi »...drame »Malograđani«. Mole se čitaoci da ovo uvaže.

UREDNICI:
Dušan Kostić i Tanasije Mladenović

Broj čekovnog računa 102-3032620
Pošt. fah redakcije 617
Poštanski fah administracije 629
Rukopisi se ne vraćaju

Odgovorni urednik: Dušan Kostić, Beograd, Francuska broj 7 — Štamparija »Borba« Beograd, Kardeljeva 31.